

DEFENDOLOGIJA

**TEORIJSKO-STRUČNI ČASOPIS ZA PITANJA ZAŠTITE, BEZBJEDNOSTI,
ODBRANE, OBRAZOVANJA, OBUKE I OSPOSOBLJAVANJA
GODINA XVIII, BROJ 36, 2015.**

**BANJA LUKA
2015.**

Izdavač

EVROPSKI DEFENDOLOGIJA CENTAR

za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka

Za izdavača

prof. dr Duško Vejnović

Glavni i odgovorni urednik

prof. dr Duško Vejnović

Urednici

dr Velibor Lalić

prof. dr Michael J. Palimiotto

Redakcija časopisa

prof. dr Duško Vejnović, prof. dr Vaso Bojanić, prof. dr Neven Brandt, (Ljubljana - Slovenija), prof. dr Miodrag Simović, prof. dr Dragan Koković (Novi Sad - Srbija), Nikola Duvnjak, prof. (sekretar redakcije), dr Mile Šikman, dr Velibor Lalić, prof. dr Želimir Kešetović (Beograd - Srbija), prof. dr Dilip Das (SAD), prof. dr Laurence Armand French (SAD), dr Dominique Wisler (Švicarska).

Savjet časopisa

akademik prof. dr Dragoljub Mirjanić, predsjednik, prof. dr Stanko Stanić, prof. dr Nenad Suzić, akademik prof. dr Drago Branković, Ranko Preradović, književnik, prof. dr Braco Kovačević, prof. dr Vitimir Popović, prof. dr Ekatarina Stepanova (Moskva – Rusija), prof. dr Lazo Ristić, prof. dr Seema Shekhawat (Mumbaji - Indija), prof. dr Ostoja Đukić, prof. dr Miodrag Živanović, prof. dr Ivan Šijaković, prof. dr Rade Tanjga, prof. dr Petar Kunić, prof. dr Boro Tramošljanin, prof. dr Miodrag Romić, prof. dr Zoran Govedar, prof. dr Slobodan Simović, prof. dr Peter Stoett (Montreal - Kanada), dr Darko Matijašević, mr Slavko Milić (Nikšić - Crna Gora), Miodrag Serdar, profesor, (Minhen), prof. dr Mile Rakić (Beograd), prof. dr Armin Kržalić (Sarajevo), dr Stevan Dakić (Banja Luka), dr Goran Maksimović (Banja Luka), prof. dr Milan Gužvica, Banja Luka, prof. dr Simo Vuković (Banja Luka).

Recenzentski odbor

prof. dr Mile Dmičić, prof. Dr Levi Kreft (Ljubljana - Slovenija), prof. dr Mile Rakić (Beograd - Srbija), dr Dragan Radišić (Banja Luka), prof. dr Victor Nemuann, (Rumunija), prof. dr Siniša Tatalović (Zagreb – Hrvatska), prof. dr David Last (Kanada), mr Vladimir Karajica, dr Ostoja Barašin, dr Nedeljko Debeljak, dr Slobodan Šimić, prof. dr Nedžad Bašić, prof. dr Ari Hello (Finska), prof. dr Dennis J.D. Sandole (SAD), prof. dr Dane Subošić (Beograd - Srbija), doc. dr Zoran Đurđević (Beograd - Srbija), doc. dr Nenad Radović (Beograd - Srbija), prof. dr Ljubiša Mitrović (Niš - Srbija), prof. dr Zoran Milošević (Beograd - Srbija), mr Slavko Milić (Nikšić - Crna Gora), mr Haris Pešto, prof. dr Vladimir Stojanović (Beograd - Srbija), prof. dr Tatjana Duronjić, prof. dr Nevzet Veladžić, prof. dr Slobodan Simović, prof. dr Radoja Radić, prof. dr Gordana Ilić, prof. dr Saša Mijalković, doc. dr Saša Gerasimoski.

Štampa

Grafopapir, Banja Luka

Za štampariju

Petar Vukelić

Uredništvo i administracija

Srpska ulica 63, 78 000 Banja Luka, Republika Srpska - Bosna i Hercegovina

Telefon/faks: 051/309-470

Veb stranica: www.defendologija.comE-mail: defendo@blic.net

Žiro račun: 562 099 0000236689

Lektor

Tatjana Ponorac, prof.

Korektor

Tin Vejnović

Prevod

Tatjana Ponorac, prof.

Tiraž

500 primjeraka

Godišnja pretplata

za pravna lica 200 KM

za fi zička lica 100 KM

Rješenjem Ministarstva informisanja Republike Srpske, broj 01-439/ 97. od 25. decembra 1997. godine, javno glasilo teorijskostručni časopis «Defendologija» upisan je u Registar javnih glasila pod brojem 249.

UVODNIK

JUBILEJ 18 GODINA DEFENDOLOGIJE – naučno, izdavačko i obrazovno stvaranje...

Poštovani čitaoci, uvaženi akademski i stručni radnici, ljubitelji pisane riječi, pred vama, nama, se nalazi 36. broj Defendologije, teorijsko–stručnog časopisa za pitanja zaštite, bezbjednosti, odbrane, obrazovanja, obuke i osposobljavanja. U ovoj godini Evropski defendologija centar obilježava 18 godina uspješnog rada i razvoja. Prošlo je punih osamnaest godina od prvog izdanja našeg časopisa. **Dosljednost, kontinuitet, akademski standardi, multidisciplinarnost i aktuelnost tema, izdanja na srpskom i engleskom jeziku**, međunarodna redakcija – učinili su časopis Defendologija prepoznatljivim u nacionalnim okvirima, regionu i šire. U godinama iza nas, **autori su tretirali različite teme** iz oblasti nauke, struke, obrazovanja, vojske, policije, službi bezbjednosti, terorizma, civilnog društva, demokratije, rata, mira, nevladinih organizacija, etničkih sukoba, pomirenja, političke kulture, dijaloga, tolerancije, društvene krize, međunarodnih odnosa, tranzicije, siromaštva, nezaposlenosti, konflikata, sporta i nasilja u sportu, govora mržnje, globalizacije, geopolitike, ljudskih prava i sloboda, slobode medija, parlamentarne kontrole vojske, policije i službi bezbjednosti, trgovine ljudima, korupcije, kriminala, maloljetničke delinkvencije, narkomanije i niz drugih tema iz naučnih disciplina kao što su defendologija, sociologija, kriminologija, konfliktologija, pravo, ekonomija, psihologija, politikologija itd. U ovom broju **čitaoci će imati priliku da sagledaju različite teme**, poput savremenih bezbjednosnih izazova, javne uprave, socijalne rezilijentnosti i socijalne održivosti te metodologije društvenih nauka. Društvene krize, konflikti, ratovi, prirodne katastrofe, društveni potresi nameću potrebu da se sagleda doprinos vojnih snaga u kriznim situacijama. Saradnja vojnih snaga i civilnih institucija nameće brojna pitanja u cilju stvaranja efikasnijeg modela upravljanja krizama. Naredna tema se odnosi na ulogu privatnih bezbjednosnih agencija u savremenom svijetu. Globalne društvene promjene reflektovale su se na sektor bezbjednosti u vidu rastućih trendova privatizacije poslova bezbjednosti i ekspanzije privatnih bezbjednosnih agencija. Pored društvene opravdanosti potrebno je kritički sagledati njihovu ulogu, zakonitost rada, kontrolu i posebno se osvrnuti na zloupotrebe u primjeni sile i kršenja ljudskih prava, što je negativan epifenomen ekspanzije privatnog sektora bezbjednosti. Nakon bezbjednosnih tema čitaoci će imati priliku da se upoznaju sa radovima koji tretiraju tematiku javne uprave. Tu se govori o lokalnoj samoupravi koja predstavlja ključni faktor opstanka i razvoja društvene

zajednice. Bez dobre i efikasne lokalne samouprave nema uspješnog pravnog i demokratiskog društva. Takođe se sagledava usklađenost regulative i funkcionisanja jedinica lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi i sa dokumentima Savjeta Evrope. Naredni rad u rubrici javna uprava obrađuje modele upravljanja u cilju unapređenja lokalnog ekonomskog razvoja. Slijedi rad koji tretira tematiku socijalne rezilijentnosti i socijalne održivosti. Klimatske promjene i dramatičan rast urbanih sredina u svijetu nameću pitanje na koji način se društvene zajednice suočavaju sa ovim problemima. U radu se istražuje koncept socijalne održivosti i teorija socijalne rezilijentnosti u cilju definisanja karakteristika rezilijentnih zajednica i njihove spremnosti da odgovore na velike društvene promjene i prirodne katastrofe. Ovaj broj zaključujemo sa temom metodologije društvenih nauka u kome se problematizuje aktuelnost metodološke koncepcije Maksa Vebera. U radu se daje kritički osvrt na učestale neargumentovane interpretacije koje nasljeđe klasične sociologije proglašavaju za prevaziđeno. Kao što je opštepoznato, Defendologija je izraz naše potrebe, naše zaštite, bezbjednosti i odbrane, našeg opstanka, naše slobode, našeg razvoja... Ona je iznjedrila veliki broj **kritičkih intelektualaca**, onih koji su naučno pisali i koji su spremni **da za život u istini i slobodi plate najtežu cijenu i podnesu velike žrtve**. Jedino tako se može pripadati **pokretu kritičkih intelektualaca, intelektualaca koji stvaraju a ne varaju**. Autori izdavačke djelatnosti Defendologije, između ostalih, dali su najveći doprinos i prethodnih 18 godina utemeljenju, naučnom i obrazovnom oblikovanju **Defendologije kao nauke o bezbjednosnim studijama, zaštiti, bezbjednosti i odbrani**. Riječi koje su pisali i sve ono što su govorili, propagirali, **djela koja su činili i ciljeve za koje su se borili**, imaju neprolaznu vrijednost, oni su od univerzalnog značaja i zbog toga Defendologija ostaje uvijek aktuelna, kao što vidimo, ne samo u našem srpskom narodu, nego i u drugim narodima, nacionalnim manjinama, državama, regijama i svijetu. Mnogi autori, akademski radnici, rasli su paralelno sa Defendologijom, napredovali su od asistenata do redovnih profesora univerziteta, prenosili su znanja našem duhovnom naslijeđu i javnosti uopšte. Kalili su se kao čelik, nudili dobra i najbolja društvena i državna rješenja..., uz argumentovanu potvrdu i opredijeljenost da tako danteovski smjelo nastave i u buduće... **Treba podržati ljude koji drugačije misle, koji govore istinu za opšte dobro, jer tamo gdje svi isto misle, ili samo jedan misli, ili niko ništa ne misli...**

Glavni i odgovorni urednik

SADRŽAJ

UVODNIK	3
---------------	---

SAVREMENI BEZBJEDNOSNI IZAZOVI

<i>doc. dr Goran Maksimović</i> ASPEKTI MILITARIZACIJE UPRAVLJANJA U KRIZNIM SITUACIJAMA	9
---	---

<i>dr Miroslav Baljak</i> ULOGA PRIVATNIH BEZBEDNOSNIH AGENCIJA U 21. VEKU	22
---	----

JAVNA UPRAVA

<i>mr Dragan Bašić</i> <i>mr Slavica Bašić</i> LOKALNA SAMOUPRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI SA OSVRTOM NA REPUBLIKU SRPSKU	33
---	----

SOCIJALNA REZILIJENTNOST

<i>dr Tanja Trkulja</i> SOCIJALNA REZILIJENTNOST KAO TEORIJSKI PRISTUP SOCIJALNOJ ODRŽIVOSTI	45
--	----

METODOLOGIJA DRUŠTVENIH NAUKA

<i>mr Dalibor Savić</i> VEBEROVA METODOLOŠKA KONCEPCIJA DANAS	61
--	----

UPUTSTVO AUTORIMA	72
-------------------------	----

SAVREMENI BEZBJEDNOSNI IZAZOVI

ASPEKTI MILITARIZACIJE UPRAVLJANJA U KRIZNIM SITUACIJAMA

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1501001M

UDK 355.015+355.4

doc. dr Goran Maksimović¹

Evropski defendologija centar Banja Luka

Sažetak:

Svrha rada je da se sagleda uloga vojnih snaga tokom kriznih situacija. Vojne snage imaju važnu ulogu u upravljanju u kriznim situacijama, naročito onim velikih razmjera, zbog stručnosti, sposobnosti i resursa. Kontroverze oko upotrebe vojnih snaga postoje i potrebno je razmatrati njihovu najbolju integraciju u ciklus upravljanja u kriznim situacijama i adekvatnost primjene vojnog modela upravljanja. Efikasna integracija vojnih snaga u matricu upravljanja u kriznim situacijama zavisice od pronalaženja odgovarajućeg balansa između angažovanja zajednice i filozofije upravljanja u kriznim situacijama i vojne kulture djelovanja. U radu se razmatraju pitanja primjene vojnog modela komandovanja i kontrole, ograničenja korišćenja vojnih snaga u upravljanju u kriznim situacijama, dok se kritički posmatra vojni pristup upravljanja u kriznim situacijama i identifikuju potencijalne slabosti u istom. Zaključuje se da se za vojne snage mogu odrediti izuzetno važne uloge u upravljanju u kriznim situacijama.

Ključne riječi: *upravljanje, krizna situacija, vojne snage, militarizacija, model*

UVOD

Krize su konstanta ljudske istorije, a u savremenom globalizovanom tehnološkom svijetu one postaju sve brojnije i raznovrsnije po svojoj prirodi. Krize su situacije koje zahtijevaju hitan odgovor, ali je rizike, s kojima se suočavaju donosioci kritičnih odluka, znatno teže definisati zbog nejasnoće i/ili složenosti same situacije. Upravljanje u krizama se određuje kao skup funkcija ili procesa kojima je cilj identifikovati, analizirati i predvidjeti moguće krizne situacije te uspostaviti posebne procedure koje će organizaci-

¹ Korespondent: doc. dr Goran Maksimović, e-mail: gomax5575@yahoo.com

ji omogućiti sprečavanje nastanka krize, efikasnu reakciju i njeno uspješno rješavanje uz minimizaciju posljedica te što brži povratak u prvobitno stanje. Svrha rada je da se sagleda uloga vojnih snaga tokom spektra kriznih situacija, od hitnih slučajeva preko vanrednih situacija do katastrofa, prvenstveno iz vojne perspektive. Spektar kriznih situacija terminološki predstavlja pojmove koji nemaju univerzalnu definiciju. Međunarodna strategija Ujedinjenih nacija za smanjenje nastanka katastrofa (United Nations International Strategy for Disaster Reduction, 2009) definiše krizne situacije kao: „ozbiljan poremećaj funkcionisanja zajednice ili društva koji uključuje široke ljudske, materijalne, ekonomske ili ekološke gubitke i uticaj, koji prevazilazi sposobnost pogođene zajednice ili društva da se suoči sopstvenim sredstvima“, a radi detaljnije diskusije, mogu se uzeti i razmišljanja Perija i Kuarantelija (Perry and Quarantelli, 2005). Vanredne situacije se posmatraju kao remetilački događaji koji ipak ne mogu biti jači od sposobnosti zajednice da ostvari kontinuitet djelovanja, dok se pod katastrofama posmatraju događaji toliko ozbiljni da su ljudi i institucije koje su uključene u odgovor i oporavak i sami žrtve na značajan način.

Ovo nameće potrebu razlikovanja termina upravljanje u vanrednoj situaciji i upravljanje u katastrofi. Ne radi se o identičnim terminima i postoje različite definicije u literaturi za definisanje upravljanja u kriznim situacijama (Drabek, 1991) i Lindel, Prater i Peri (Lindel, Prater and Perry, 2007) za pripremu i upravljanje u katastrofama. Definicije kojima se naglašava birokratija, tehnologija i planovi nisu baš najpodesnije. Pojmovi se najbolje mogu razumjeti u širem okviru socijalnog konteksta, poštujući opseg definicija pojmova vanredne situacije i katastrofe, i obuhvataju niz procesa i akcija u okviru šireg pojma društva. Vojne snage obično imaju zapaženu ulogu kad se koriste u kriznim situacijama većeg obima. Njihova uloga je različita i uslovljena je između ostalog i strateškom kulturom. Brz, efikasan i decentralizovan odgovor vojnih snaga ukazuje na njihovu sposobnost da funkcionišu u mnogim kriznim situacijama i nestabilnim okruženjima. U radu se posmatraju dva pitanja: uloga vojske u ciklusu upravljanja u kriznim situacijama i implikacije militarizacije procesa upravljanja u krizama. Za potrebe ovog rada, termin militarizacija (koji je sasvim drugačiji od upotrebe vojske) se odnosi na dodjelu povećane odgovornosti i ovlašćenja vojnim snagama i/ili usvajanje vojne kulture upravljanja u kriznim situacijama od strane civilnih agencija. Vojno angažovanje u katastrofama obuhvata niz aktivnosti kada su prekoračeni lokalni i civilni kapaciteti.

1. POJMOVNO ODREĐENJE KRIZNIH SITUACIJA I UPRAVLJANJA U KRIZNIM SITUACIJAMA

Krizna situacija (kriza) je isuviše kompleksna pojava da bi se lako definisala, a često se pogrešno poistovjećuje sa vanrednom situacijom, katastrofom ili konfliktom, pa je stoga potrebno izvršiti razgraničenja između ovih termina i koncepata koje oni označavaju. Kriza se najčešće posmatra kao ozbiljna prijetnja osnovnim strukturama ili fundamentalnim vrijednostima i normama socijalnog sistema koja, u uslovima vremenskog pritiska i veoma nesigurnih okolnosti, zahtijeva donošenje kritičnih odluka. Krizna situacija je *svaki ireverzibilan proces ugrožavanja i narušavanja osnovne strukture, vrijednosti i normi organizacije koji, u uslovima visoko nestabilnog okruženja, nedostatka informacija, vremenskog pritiska i neodložnosti djelovanja, zahtijeva od centralnih aktera organizacije donošenje kritičnih odluka.* Radi se o *ireverzibilnom procesu* jer promjene koje nastaju

tokom kriza stvaraju novo stanje koje više nema karakteristike stanja od prije krize. Krize su *proces* a ne pojava *ugrožavanja i narušavanja* koja pogađa i djeluje na *osnovne strukture, vrijednosti i norme organizacije* i otežavaju funkcionisanje i postizanje ciljeva organizacije. Krizne situacije karakterišu *uslovi visoko nestabilnog okruženja, nedostatka kredibilnih informacija, vremenskog pritiska i neodložnošću djelovanja* (Maksimović, 2013: 25). Krize se pojavljuju u internom i eksternom okruženju i uslovljene su djelovanjem ovih faktora. Eksterno okruženje je posebno bitno i određuje se kao političko, pravno, ekonomsko, socijalno i tehnološko okruženje (Crandall et.al., 2001: 43-52), dok se interno okruženje određuje preko interne kohezije, entuzijazma, planova reagovanja, spremnosti i osposobljenosti organizacije i komplementarnosti tima. Krizne situacije *zahtijevaju od centralnih aktera organizacije*, tj. menadžmenta organizacije i kriznih menadžera, *donošenje kritičnih odluka*. Kako se iz izloženog vidi, u praksi je često veoma teško razgraničiti vanrednu situaciju, nesreću i katastrofu. Značenje riječi „kriza“ se tumači na različite načine (Perry and Quarantelli, 2005). Definicija UN podrazumijeva izuzetno širok spektar i vrstu događaja koji mogu biti fizički, socijalni i kulturni u prirodi i javljaju se tokom kratkih ili dugih vremenskih perioda. Poput opasnosti koje ih izazivaju (Burton et al., 1999; Perrow, 1984), tipologija katastrofa obuhvata različite kategorije sporih ili brzih, koncentrisanih ili difuznih, poznatih i nepoznatih, socijalnih/fizičkih/kulturnih/prirodnih/tehnoloških/ljudskih, linearnih i kompleksnih, lokalnih/nacionalnih/internacionalnih kriza – ukratko, raznolikost tipologizacije kriznih situacija je široka. Uspješna strategija za upravljanje u kriznoj situaciji obavezno treba da uzme u obzir vrstu krize.

Ovo ipak ne znači da je potrebno ukinuti planiranje za sve tipove opasnosti (integrirani pristup planiranju koji ističe postojanje zajedničkih tačaka u vezi sa planiranjem za različite opasnosti), već je jednostavno priznanje da neki događaji imaju posebne karakteristike koje zahtijevaju posebnu pažnju. U nekim tipovima kriza, uloga vojske je jasna i nedvosmislena, zbog intenziteta i skale događaja koji prevazilaze sposobnosti civilnih vlasti za reagovanje na krizu i njihovih raspoloživih resursa. Vojni kapaciteti su značajno korišćeni u odgovoru na neke međunarodne katastrofe (zemljotresi u Sečuanu, Kina, 2009. god., te Haitiju i Čileu 2010. godine), dok za neke druge situacije, kao što su suše ili blage epidemije, uloga vojnih snaga može biti marginalna. Pitanje rangiranja krizne situacije je u osnovi od ključne važnosti jer u velikoj mjeri određuje potrebu za vojnim djelovanjem, zašta se odluka najčešće donosi na najvišem nivou odlučivanja u svakom demokratskom društvu.

Upravljanje u krizama se određuje kao skup funkcija ili procesa kojima je cilj identifikovati, izučiti i predvidjeti moguće krizne situacije i uspostaviti posebne načine koji će organizaciji omogućiti sprečavanje krize ili efikasnu reakciju i njeno uspješno rješavanje uz minimizaciju njenih posljedica te što brži povratak u prvobitno stanje. Međunarodna strategija UN za smanjenje katastrofa (2009) koristi dva termina kojim obuhvata upravljanje u kriznim situacijama:

- Upravljanje rizikom od katastrofa – sistematski proces korišćenja administrativnih odluka, organizacije, operativnih sposobnosti i kapaciteta za sprovođenje politike, strategije i otpornosti društva i zajednice da smanji uticaj prirodnih nepogoda i sličnih ekoloških i tehnoloških katastrofa. To obuhvata sve oblike aktivnosti, uključujući i strukturalne i nestrukturalne mjere kako bi se izbjeglo (prevencija) ili ograničilo (ublažavanja i pripravnost) štetno dejstvo opasnosti.

- Smanjenje rizika od katastrofa – konceptualni okvir razmatranih elemenata sa mogućnostima smanjenja ranjivosti i rizika od katastrofe unutar društva, kako bi se izbjegao (prevencija) ili ograničio (ublažavanje i pripremljenost) negativni uticaj opasnosti, u širokom kontekstu održivog razvoja.

Upravljanje u kriznim situacijama se obično posmatra kao proces od nekoliko međuzavisnih faza. Prva faza se odnosi na dugoročne aktivnosti koje smanjuju rizik od nastanka kriznih situacija, a nastavlja se fazom koja podrazumijeva planiranje za krizne situacije i uspostavljanje resursa potrebnih za odgovor. Odgovor se odnosi na akcije koje su preduzete nakon što je došlo do krizne situacije i obuhvata aktivnosti hitnih službi za vrijeme i neposredno nakon nastanka krizne situacije. Oporavak obuhvata dugoročne aktivnosti na obnovi i povratku zajednice na stanje prije krizne situacije. Ova faza ujedno predstavlja trenutak otpočinjanja aktivnosti koje smanjuju ranjivost na buduće krizne situacije. Fraza „sveobuhvatno upravljanje u krizama“ se često koristi da označi ove faze, koje su obično predstavljene u cikličnom, kontinuiranom formatu (Coppola, 2006). Ovaj ciklus je koristan u smislu razumijevanja pojma militarizacije i činiće osnovu analize. Ciklus se dešava u kontekstu nekoliko cjelina: formalni sistemi koji sadrže planiranje, kao što su planovi djelovanja u kriznim situacijama; zakona i sporazuma o uzajamnoj pomoći; neformalnih mreža i angažovanja zajednice i kapaciteta sistema unutar civilnog društva; privatnog sektora i nevladinih organizacija, čime se utvrđuje efikasnost procesa za upravljanje u kriznim situacijama. U cilju postizanja uspješnog planiranja u slučaju kriza, vojni kapaciteti formiraju kritičnu komponentu svakog od ovih procesa, a vojne snage u svijetu su veoma uključene u upravljanje u kriznim situacijama, posebno fazu odgovora, dugi niz godina (Anderson, 1994; Kohn, 2003).

Okolnosti upotrebe vojnih snaga tokom kriznih situacija razlikuju se u mnogim državama, zavisno od niza političkih, pravnih i pravosudnih okolnosti, koje ponekad dovede do značajnih problema raspoređivanja i koordinacije između različitih nivoa funkcionisanja države. Iako je suština reagovanja na krize u demokratskim društvima skoncentrisana na lokalnom nivou, bez obzira na oblik unutrašnje političke organizacije, lokalne vlasti nigdje nemaju kontrolu nad vojnim kapacitetima i nemaju na taj način mogućnost povećanja svojih sposobnosti tokom kriznih situacija. Kao rezultat toga, iako su vojne snage obično raspoređene širom zemlje, njihov raspored nema uticaja na mogućnost pružanja podrške lokalnim vlastima u kriznim situacijama jer je njihovo angažovanje najčešće jasno definisano zakonima. Koncept civilne demokratske kontrole nad oružanim snagama podrazumijeva da se oružane snage u podršci civilnim vlastima mogu angažovati samo po zahtjevu i kao poslednji resurs (*last resort*), te se tako i reguliše legislativom u demokratskim društvima.

2. POTENCIJALNA ULOGA VOJNIH SNAGA U UPRAVLJANJU U KATASTROFAMA

Vojne snage se upotrebljavaju isključivo u slučajevima kriznih situacija većeg obima i njihova uloga je rezervisana za ograničenu upotrebu i kao dopunske snage postojećim civilnim kapacitetima. Posmatrano u svjetlu partnerstva javnog i privatnog sektora

u povećanju otpornosti društva na krize, vojne snage nikada nisu centralni igrač javnog sektora. Reagovanje na krizne situacije je principijelno pod rukovođenjem civilnih agencija koje mogu biti podržane vojnim snagama. Vojne snage se koriste kao „poslednji resurs“ u kriznim situacijama nevojnog karaktera i trebalo bi da se baziraju na tri osnovna principa: doprinos opštoj dobrobiti građana, hitnosti upotrebe i nepostojanja adekvatne civilne alternative. Iako vojne snage imaju kapacitet da budu prvi na sceni, ipak se one moraju koristiti kao poslednji resurs. Vojni kapacitet se posmatra kroz: obučeni personal, posjedovanje adekvatne mehanizacije i sposobnosti koje civilne agencije nemaju, efikasan mehanizam odlučivanja i obezbjeđivanje stabilnosti na zahvaćenim područjima, kao i efekta uniformisanog personala na stanovništvo i karaktera javne službe.

Argument da se vojne snage efikasno angažuju u okviru upravljanja u kriznim situacijama se zasniva na nekoliko činjenica. Za razliku od striktno primjene vojnog modela komandovanja i kontrole, vojne snage teže da delegiranje odgovornosti svedu do najnižeg nivoa lanca komandovanja i kontrole. Kontekstom politika u okviru kojih djeluju vojni resursi, podstiče se kooperativni proces sa drugim agencijama, posebno civilnih organizacija. Vojne snage imaju specifične i jedinstvene sposobnosti i resurse koji su potrebni u nekim aspektima upravljanja u kriznim situacijama i uspješno funkcionišu sa drugim agencijama kako u domaćem tako i u međunarodnom kontekstu. U principu, civilno-vojna saradnja i ukupni okvir u kojem se vojne snage uklapaju u upravljanju u kriznim situacijama može se sažeti u nekoliko stavova:

- Vojne snage uvijek djeluju u podršci i kao suplement resursima civilnih vlasti,
- Vojne snage, po zahtjevu, proizvode brz, pozitivan i relevantan uticaj na kriznu situaciju zbog permanentne prirode obuke i operacija,
- Vojne snage obezbjeđuju i pružaju jedinstven skup relevantnih vještina i sposobnosti, i
- Vojne snage djeluju u funkciji ojačanja civilnih vlasti i nikad nisu u direktnom kontaktu ili sukobu sa javnošću.

Pristup primjeni koncepta komandovanja i kontrole u vojnim snagama se izuzetno dobro veže za pristup efektivnog upravljanja u kriznim situacijama jer omogućava delegiranje i dodjelu zadataka do najnižeg nivoa, gdje se zapravo i ostvaruje djelovanje. Haotično i brzo mijenjajuće kontinuirano izvođenje operacija u zahtjevnom ambijentu, koje karakteriše moderan vojni operativni kontekst, je zapravo replika haosa i konfuzije koji nastaje tokom kriznih situacija. Ovo je upravo razlog zbog kojeg pristup decentralizovanom upravljanju u kriznim situacijama ubrzava donošenje odluka jer lica koja su najbliža problemu, lokalni eksperti i zvaničnici, najbolje poznaju situaciju i najbolje mogu preduzimati mjere u skladu sa situacijom. Ovakav pristup funkcioniše na konceptu da viši rukovodioci i službenici izvrše analizu i odluče šta treba da se uradi na strateškom nivou, istovremeno obezbjeđujući da se ne bave taktičkim detaljima i odlukama o tome kako tačno da ostvare ciljeve za ljude koji su najbliži problemu. Dokle god se namjera na višem nivou postiže i osnovni pravac djelovanja je prati, situacija nije mikro-upravljljiva već koordinisano i istovremeno „labavo spojena“ na operativnom i strateškom nivou. Prioritet operativnog (taktičkog) odlučivanja je ostavljen na licu direktno uključenom u rješavanje problema, a ne ljudima na komandnom mjestu daleko od scene. U stvari, koncept komandovanja mjestom incidenta, koji se koristi kao model upravljanja u kriznoj

situaciji, je izveden i čini varijaciju standardnog vojnog sistema komandovanja i kontrole, sa menadžerima nižih nivoa odgovornosti, koji imaju prioritet u donošenju odluka, dok su podržani funkcijama operacija, planiranja, logistike itd. Prednosti vojnog stila upravljanja i koncepta komandovanja mjestom incidenta je namjera da se eksplicitno uzmu u obzir operativne i kulturne razlike između različitih agencija angažovanih u reagovanju na kriznu situaciju, bez obzira na to da li su vojne ili civilne. Ovo ima potencijal da značajno olakša civilno-vojnu saradnju. Neki od najčešćih zadataka koje obavljaju vojne snage u kriznim situacijama obuhvataju: vazdušni transport, logistička podrška i upravljanje vazdušnim prostorom, medicinske usluge i podrška, pružanje opštih usluga, snabdijevanje hranom i vodom za piće, infrastrukturna podrška i obezbjeđenje skloništa, traganje i spašavanje, komunikacije, inženjerska podrška, pružanje stručnih kadrova itd.

3. IMPLIKACIJE MILITARIZACIJE KRIZNIH SITUACIJA

Osnov za diskusiju predstavljalo bi značenje termina vojna kultura. Svakako da postoje razlike između civilne i vojne kulture, ali ipak neki autori smatraju da je važno da se naglasi da je vojna kultura heterogena, ne varira samo od zemlje do zemlje, već, kako napominje Kapstik, uveliko i u okviru nacionalnih vojnih struktura (Capstick, 2003: 48), koji uz to napominje da definisanje određene vojne kulture nije lak zadatak. U osnovi pojma je pojam kulture. Kultura je i složena i kontekstualna i ne može biti praznine između eksplicitne vrijednosti i onih koje stvarno postoje. Isto tako, mora se priznati da je kultura dinamična. Mada u savremenim definicijama kulture dominira shvatanje da se kultura odnosi na ljudsku djelatnost i ponašanje, ipak većina određenja ima složen karakter i u definiciju kulture uvodi pojmove normi i obrazaca, vrijednosti i simbola. Tako npr. definicija Krebera i Parsonsa određuje kulturu kao prenesene i stvorene sadržaje i obrasce vrijednosti i drugih simboličkih sistema koji formiraju ljudsko ponašanje i proizvode (*artefacts*), kao rezultate ponašanja (Kloskowska, 2001:10). Bitne komponente kulture su prenošenje već stvorenih vrijednosti (tradicija) i razvoj potpuno novih vrijednosti (progres). Tradicija je bitna komponenta kulture čija je odlika prihvatanje i prenošenje već stvorenih i usvojenih tekovina kulture i ima zadatak očuvanje postojećih rezultata društvenog i kulturnog života, a može biti pozitivna i negativna. Kultura je složena multidimenzionalna kategorija i može se posmatrati sa različitih stanovišta. Sa bezbjednosnog aspekta, kultura se može posmatrati kao usvojen i opšteprihvaćen način zaštite svih onih procesa, promjena i tvorevina nastalih kao rezultat društvenog i materijalnog stvaralaštva čovjeka, a s ciljem napretka, razvoja i opstanka društva (Maksimović, 2010: 30). Vojna kultura se posmatra kao percipirana i stvarna uloga vojnih snaga u društvu i jedna je od ključnih varijabli koja utiče na politiku upotrebe vojnih kapaciteta. Definisanje vojne kulture je posebno teško u vojnim organizacijama koje postoje u zemljama koje karakteriše heterogenost u etničkom, kulturnom, jezičkom, religijskom i istorijskom smislu. Nema sumnje da je svaka od etničkih grupa u takvom društvu razvila posebnu kulturu pa je tako i vojna struktura u takvim društvima zasnovana na svojim jedinstvenim i vrlo specifičnim operativnim zahtjevima, istoriji i tradiciji. Drugim riječima, vojna kultura i organizaciona klima trupne jedinice razlikuje se od one u nekom štabu na višem nivou komandovanja i kontrole. Rezultat je da vjerovatno ne postoji jedinstvena vojna kultura koja se može primjeniti u cijeloj organizaciji.

Uzevši u obzir specifičnost vojne kulture, u osnovi postoje dva različita pogleda na ulogu vojnih kapaciteta u kriznim situacijama, jedan koji je u funkciji povećane militarizacije, a drugi opet koji se zalaže za smanjenje i postojeće uloge vojnih snaga. Povećanje uloge i učesća vojnih snaga nije tako jednostavno kao što možda izgleda na prvi pogled. Prvo, primarni mandat vojnih snaga je ostvarivanje i održavanje borbene sposobnosti u funkciji zaštite nacionalnih interesa a ne regovanje na domaće ili međunarodne krizne situacije ili katastrofe. Povećano angažovanje vojnih snaga u civilnom sektoru, čak i tokom kriznih situacija, postavlja pitanje zabrinutosti u pogledu ugrožavanja građanskih prava i sloboda (Mitchell, 2003), jer on može biti signal erozije građanskih prava i odgovornosti onima koji su zagovornici civilne vlasti. Upotreba vojnih snaga može stvoriti specifične probleme, posebno ako postoje konkurentske agencije unutar zemlje, a pomoć se doživljava kao pristrasna ili ako se vojne snage koriste od strane nedemokratskih režima, kao kontrolni mehanizam da ugnjetavaju i iskorištavaju građane. Ovo posebno može da bude osjetljivo tokom angažovanja vojnih snaga u međunarodnom okruženju, jer su male šanse da vojne snage pruže intervenciju tokom krizne situacije koja će imati pozitivan kontekst i u skladu sa konceptom koji podržavaju UN, tj. „humanitarne principe neutralnosti, nepristrasnosti i humanosti“ (Oslo Guidelines, 2006). Tipično, vojne snage su ograničene zakonom i politikom, kako bi se održala strateška nacionalna odbrambena sposobnost i u cilju izbjegavanja nepotrebnog rizika za građanske slobode. Ovo se u većini demokratskih zemalja postiže upotrebom vojnih kapaciteta u kriznim situacijama tek nakon što se dobije zvaničan zahtjev od civilnih vlasti, pod čijim ograničenjima se i angažuju vojni kapaciteti. Zato, promjena uloge vojnih snaga u kriznim situacijama svakako nije tako laka kako to možda izgleda, s obzirom na političke i zakonodavne teškoće, uključujući i realnost civilnih nadležnosti. Isto tako, vojni zvaničnici imaju ozbiljne sumnje o pogrešnoj upotrebi, obično oskudnih, vojnih resursa, što je u suprotnosti sa njihovom primarnom ulogom kao i da se angažuju kao „posada za čišćenje“ u post kriznom periodu. Drugi alternativni pristup, koji je kritičan za vojni pristup upravljanju u kriznim situacijama, uglavnom ima korijen u akademskoj literaturi i praktičara kriznog menadžmenta. Iako upravljanje u kriznim situacijama ima korijen u modelu civilne odbrane, koji je razvijen tokom i poslije Drugog svjetskog rata, trend daljeg razvoja se kreće ka širem i sveobuhvatnijem pristupu (Canton, 2007), povećanjem dijeljenja donošenja odluka sa žrtvama kriza i koordinacije između raznih agencija koje zahtijevaju saradnju i pregovaranje. Hijerarhijski model rukovođenja i komandovanja, zasnovan na piramidalnoj strukturi vlasti, je kritikovan kao najefikasniji za rukovanje složenih kriznih situacija. Konkretno, ovakav pristup ne može dovoljno da uključi lokalne vlasti, kulturu i ekspertizu. Hajtauer i Kotu (Hightower and Cotou, 1996: 69) su primjetili da vertikalna struktura nije kompatibilna sa potrebnom horizontalnom koordinacijom, neophodnoj za efikasno ragovanje tokom kompleksnih kriznih situacija. Horizontalna koordinacija je ta koja pomaže da zamijeni neprikladnu i neefektivnu strukturu upravljanja. Hijerarhijska upravljačka struktura, povjerljivost planova i informacije o situaciji, kao i samoizolacija sistema, nisu najbolji način na koji se mogu u upravljanje u kriznoj situaciji uključiti civilne i dobrovoljne organizacije i agencije iako je potpuno prikladna za neke organizacije kao što su hitne službe (policija, vatrogasci). Koristeći sličnu analogiju, Drabek (Drabek, 2003) primjećuje da je model koordinacije resursa za krizne situacije efektivniji za upravljanje u kriznim situacijama nego onaj koji se bazira na komandovanju i kontroli. Von (Vaugh, 1996: 347) primjećuje da je osjetljivost neophodna za međuvladine i multiorga-

nizacijske napore da izvršavaju zadatke nesmetano i efikasno. To je jedan od razloga zašto je vojni stil sistema i strukture komandovanja i kontrole često neodgovarajući u vojnim operacijama u slučaju kriza, a da je sukob civilne i vojne organizacione kulture, sa nekim oblicima nepoštovanja lokalnih sposobnosti, rezultat u manje efikasnom upravljanju u kriznim situacijama nego što bi se željelo. Klark (Clarke, 2006: 168) naglašava važnost neformalnih akcija, dok drugi autori ukazuju na slabosti vojnog modela komandovanja i kontrole u odnosu na aspekte upravljanja u kriznim situacijama (koje imaju tendenciju zasnivanja na mitu panike i stvaranje konfuzije između kontrole i koordinacije), kao što su Dines i Kuaranteli (Dynes, 1994; Quarantelli, 1989). Koncept upotrebe vojnih snaga se obično izjednačava sa konceptom upravljanja modelom komandovanja i kontrole.

Prethodno navedeno rađa niz zabrinutosti u pogledu korišćenja vojnih resursa kao dio strategije upravljanja u kriznim situacijama. U ovom slučaju, aspekti vojne kulture mogu biti kontraproduktivni, a mora se uzeti u obzir i postojanje rizika po građanske slobode. Istovremeno, vojne snage su važan dio društva i moraju biti uključene, kako zbog stručnosti i resursa koji se mogu angažovati tako i zbog važnosti uloge koju imaju u društvu. Raspravljati o korisnosti primjene strategije komandovanja i kontrole u upravljanju u kriznim situacijama može biti prejednostavan pristup. Profesionalni krizni menadžeri svakako imaju različita mišljenja na ovu temu. Njihov naziv ima porijeklo u klasičnom menadžmentu i birokratskoj teoriji (Fayol, 1949) koji se prije svega bavi kontrolom, pravilima, propisima i procedurama. S obzirom da su centralizovane snage hitnih službi snage prvog odgovora tokom kriznih situacija, razumljivo je zaključiti da postoji određena dodatna vrijednost od stepena strukture, pravila i principa, nezavisno da li oni imaju osnov u birokratskim agencijama kao što su policija, vatrogasci ili vojna organizacija. U nekim situacijama, vojni model komandovanja i kontrole je veoma efikasan a najbolji način da se civilne i dobrovoljne organizacije uključe je kompleksan, što ponekad može biti od koristi za komandne strukture.

4. KONCEPTUALNI MODEL UPOTREBE VOJNIH SNAGA U KRIZNIM SITUACIJAMA

Da bi se pravilno predložio i razmotrio kontekst i obim upotrebe vojnih snaga u svim fazama kriznih situacija, razvijen je konceptualni model u kojem je tip krizne situacije važan kriterijum. Za potrebe diskusije, tip krizne situacije je ograničen na brze, jasno definisane prirodne, tehnološke i ljudima izazvane događaje koji izazivaju oštećenja kritične infrastrukture. Sveukupno upravljanje u krizama podrazumijeva nekoliko faza upravljanja u krizama u kojima se mora zajednički raditi da bi se zaštitila zajednica na određenom području ili određena organizacija. Za potrebe ovog rada koristiće se model koji se sastoji od tri faze, prevencija, odgovor i oporavak. *Faza prevencije* predviđa preduzimanje niza radnji, aktivnosti i mjera za prevenciju i umanjenje vjerovatnoće nastanka krizne situacije i umanjenja njihovog efekta na društvenu zajednicu. Sastoji se od dva dijela, sprečavanja koje podrazumijeva procjenu prijetnji i rizika, stalna proces koji se ponavlja po potrebi i pripreme koja podrazumijeva pravilno planiranje, raspored resursa, obuku, organizaciju i izvođenje vježbi i simulacija kojima se obezbjeđuju potrebne vje-

štine te opremu i druge resurse potrebne za efikasnu upotrebu u stvarnim situacijama. Vježbe i provjere planova su posebno važni sa aspekta otkrivanja nedostataka i propusta, čime se obezbjeđuje dovoljno vremena da se iste koriguju prije nastanka krizne situacije. *Faza odgovora* obuhvata nekoliko koraka, a prvi je uočavanje krize i preduzimanje koraka predviđenih procesom odlučivanja, aktiviranje pripremljenih planova ili potpuno novo planiranje odgovora. Kordinacija angažovanja resursa tokom odgovora i uključivanje zajednice praćeno je efektivnim kriznim komuniciranjem. Aspekti odgovora obuhvataju: aktiviranje hitnih službi, aktiviranje dopunskih kapaciteta i specijalizovanih snaga i resursa (vojne snage), pružanje medicinske pomoći, evakuaciju lica i imovine, evakuaciju životinja, pružanje skloništa, obezbjeđenje osnovnih uslova života, traganje i spašavanje, osmatranje i praćenje, procjenu šteta i sl. Bitno za ovu fazu jeste medijska pažnja koju mogu privući krizne situacije manjeg, a posebnog većeg obima ili intenziteta. Zbog toga, krize koje se dogode zauzimaju više prostora, privlače pažnju medija, a time i javnosti tokom faze odgovora nego krize koje se detektuju u pretkriznoj fazi. *Faza oporavka* počinje već tokom faze odgovora a nastavlja se po njenom završetku. Predviđa povratak na pretkrizno stanje, uspostavljanje osnovnih funkcija društva, oporavak javne infrastrukture i ponovno uspostavljanje uslova za normalan život. Ova faza uključuje i pružanje pomoći zahvaćenoj populaciji. Faza se treba planirati kao sastavni dio kriznog planiranja. Sastavni dio ove faze je učenje iz krize, kao preduslov korištenja iskustava i promjena u skladu sa stečenim iskustvima. Svaka faza proizilazi iz prethodne i postavlja zahtjeve prema sledećoj. Aktivnosti u jednoj fazi mogu se preklapati s aktivnostima u prethodnoj. Ove faze kriznih situacija u suštini nemaju početka ni kraja jer, prepoznavanje prijatni može motivisati ublažavanje isto kao i stvarni događaj. Koordinisanje niza tih, ponekad vrlo složenih, aktivnosti i njihovo međusobno povezivanje, kao i povezivanje niza operativnih segmenata sistema odbrane, zaštite i spašavanja, osnovni je zadatak programskog segmenta sistema za upravljanje kriznim situacijama. Uobičajena uloga tog segmenta javne uprave je da usmjerava sve ostale resore uprave i druge organizacije da djeluju u cilju smanjivanja posljedica kriznih situacija koje se mogu dogoditi. Fokus modernog sistema za upravljanje krizama nije više samo reagovanje, već i adekvatno planiranje i priprema koji uključuju zajednicu i stanovnike, privatni i neprofitni sektor a upravljanje krizama će svakako evoluirati u budućnosti. Područje upravljanje krizama je važan stub sistema bezbjednosti.

U ovom konceptualnom modelu primjene vojnih snaga u kriznim situacijama (Slika 1), vertikalna osa predstavlja skalu krizne situacije. Vanredne situacije su relativno lokalizovani događaji koji zahtijevaju prisustvo hitnih službi. Nesreće su već definisane u prethodnom tekstu ,dok su u katastrofama narod i institucije koji su uključeni u reagovanje na kriznu situaciju i sami postali žrtve na značajan način. I pored određenih nejasnoća u razgraničenju ovih pojmova, oni predstavljaju vokabular i kontinuum za raspravu događaja povećane skale i veličine. Horizontalna osa predstavlja faze ciklusa upravljanja u kriznim situacijama. U poljima unutar osa, prikazan je niz scenarija za upravljanje u kriznim situacijama, a prvi na skali poželjnosti je upotreba birokratskog vojnog modela komandovanja i kontrole za donošenje strateških i taktičkih odluka u raznim kriznim situacijama. Sledeće u piramidi poželjnosti je ograničena upotreba vojnih resursa i odnosi se na oblast planiranja i koordinacije sa civilnim vlastima uspostavljanjem oficira za vezu u nadležnim štabovima civilnih agencija za upravljanje u kriznim situacijama. Poslednja na ovoj skali je opcija potpunog vojnog angažovanja u smislu upotrebe potrebnog broja

vojnog personala i adekvatnih resursa, u većem razmjeru i kao dopuna kapacitetima civilnog društva za upravljanje u kriznim situacijama. Upotreba vojnih snaga se najviše ogleda na nivoima ograničene upotreba vojnih resursa, a zatim u sveobuhvatnijem razmještanju vojnih kapaciteta. Nivo birokratskog vojnog modela komandovanja i kontrole više označava fundamentalnu filozofiju modela komandovanja i kontrole koja trenutno postoji, kako u civilnim hitnim službama tako i u drugim civilnim organizacijama. Nivoi ograničene upotrebe vojnih resursa i sveobuhvatnijeg razmještanja vojnih kapaciteta ukazuju na povećanu upotrebu vojnog personala i resursa, što je proces koji se u kontekstu ovog rada ne smatra „militarizacijom“. Upotreba vojnih resursa se posebno posmatra u fazi prevencije po dijelovima, jer dok u jednom dijelu ove faze krizne situacije poželjnost angažovanja može da bude predstavljena u jednom obimu, u drugom dijelu ove faze može da ima sasvim drugi obim poželjnosti.

Slika 1 Rangiranje upotrebljivosti vojnih kapaciteta tokom kriznih situacija

		Prevenција	Odgovor	Oporavak
Vanredne situacije	Birokratski model K2	Nepoželjno	Poželjno	Nepoželjno
	Ograničeno vojno angažovanje	Nepoželjno	Poželjno u posebnim prilikama	Poželjno u posebnim prilikama
	Potpuno vojno angažovanje	Nepoželjno	Nepoželjno	Nepoželjno
Nesreće	Birokratski model K2	Neutralno	Poželjno u posebnim prilikama	Nepoželjno
	Ograničeno vojno angažovanje	Neutralno/poželjno	Vrlo poželjno	Poželjno
	Potpuno vojno angažovanje	Neutralno/poželjno	Vrlo poželjno	Neutralno
Katastrofe	Birokratski model K2	Poželjno u posebnim prilikama	Poželjno u posebnim prilikama	Nepoželjno
	Ograničeno vojno angažovanje	Neutralno/vrlo poželjno	Vrlo poželjno	Poželjno
	Potpuno vojno angažovanje	Neutralno/vrlo poželjno	Vrlo poželjno	Neutralno

Perou (Perrow, 1984) konstatuje da je primjena centralizovanih strategija i pristupa upravljanju u kriznim situacijama podesnija za linearne sisteme, dok složeniji sistemi zahtijevaju decentralizovaniji pristup. Iz tog razloga, model komandovanja i kontrole se smatra podesnijim za odgovor na krizne situacije male skale i objašnjava tradicionalni naglasak hitnih službi na njemu. Iako se može zaključiti da je koncept komandovanja i kontrole u većini neprikladan, isto tako se može zamisliti krizna situacija u kojoj su civilne organizacije nefunkcionalne i gdje koncept komandovanja i kontrole može biti potreban, barem na privremenoj osnovi (poplave u Republici Srpskoj 2014. godine). Ograničeno vojno angažovanje se istorijski koristi uglavnom za aktivnosti traganja i spašavanja, u kojoj su civilne mogućnosti suviše ograničene. Vojne snage često nisu rade da se anga-

žuje u odgovoru na krizne situacije jer to nije njihova primarna misija, mada se u današnjim prilikama ovaj zadatak sve češće nalazi na listi osnovnih zadataka vojnih snaga. Ovo se posebno potvrđuje u slučajevima uključivanja u međunarodne operacije. Jedan od osnovnih vojnih motova u angažovanju u kriznim situacijama je „poslednji unutra, prvi napolje“ i on odražava kompletnu koncepciju, filozofiju angažovanja i prije svega stav da primarna odgovornost za reagovanje na krizne situacije leži na civilnim agencijama. Uopšteno govoreći, vojne snage se neće koristiti u fazi oporavka, posebno za manje hitne slučajeve u kojima civilnih resursa ima dovoljno. Upotreba vojnih snaga u većini lokalizovanih kriznih situacija nije poželjno (osim za organizaciju veze i uključivanje planiranja), jer po definiciji, građani u zajednici očekuju da njihove civilne agencije za krizne situacije odgovore situaciji, kroz korišćenje sopstvenih raspoloživih resursa. Međutim želja i potreba za korišćenje vojnih resursa povećava se kako se povećava skala i ozbiljnost krizne situacije i kako zahtjevi za djelovanjem prevazilaze mogućnosti lokalno raspoloživih kadrova i resursa. Građani istina često zaboravljaju da okosnicu civilnog reagovanja na krizne situacije čine upravo oni sami i da nemaju na raspolaganju posebne resurse za tu namjenu. Ovo čini osnov za ostvarivanje funkcije bezbjednosti iznutra, što je pomalo zaboravljeno u prethodnih 20-ak godina. Angažovanje vojnih resursa najčešće se događa tokom faze odgovora. Ipak, adekvatan odgovor zahtijeva pripremljenost i planiranje, tako da je apsolutno neophodno da se uspostavi veza, koordinacija, procjena potreba i planiranje koje uključuje vojne snage u svim fazama, uključujući ovaj dio faze prevencije. U svim kriznim situacijama, iako vojni personal uvijek dobija naređenja iz sopstvenog lanca komandovanja, tradicija angažovanja vojnih snaga na način izričito tražen od legitimnih civilnih vlasti će se nastaviti kako bi se osiguralo da se u kriznim situacijama upotreba vojnih snaga vrši isključivo u skladu sa zahtjevima i ograničenjima civilnih vlasti. Zbog toga, uloga vojnih snaga u fazi prevencije kriznih situacija uključuje organizaciju veze sa civilnim agencijama, planiranje i pružanje stručnih savjeta u raspoređivanju svojih resursa. Ovo ne uključuje formulisanje politika i procedura djelovanja u kriznim situacijama.

Rezultati analize ukazuje na to da vojne snage imaju zapaženu i stalnu ulogu u planiranju, organizaciji veze sa civilnim agencijama, koordinaciju i angažovanje stručnih savjetnika u strategiji i taktici u svim fazama ciklusa upravljanja u kriznim situacijama. Zapravo, angažovanje vojnih snaga je najbolje u fazi prevencije (posebno dio pripreme) i odgovora, sa proporcionalnim povećavanjem angažovanja kako se povećava nivo i opasnost krizne situacije i kad postane jasno da resursi lokalnih agencija za krizne situacije nisu u stanju da se nose sa zahtjevima situacije. Osim tekućeg planiranja i organizacije veze, zbog nadležnosti i odgovornosti, te drugih razloga, vojni kapaciteti treba da budu prvi koji će biti uklonjeni i preraspoređeni te vraćeni u primarnu ulogu sistema odbrane, što posljedično najmanje šanse angažovanju vojnih snaga daje u fazi oporavka od krizne situacije.

ZAKLJUČAK

Činjenica je da vojne snage demokratskih društava imaju mnogo toga da ponude svojim građanima u kriznim situacijama, iako je jasno da vojni kapaciteti moraju biti se-

lektivno i pravilno korišteni u smislu dopune, ali ne zamjene lokalnih i republičkih organa i civilnih agencija za krizne situacije. Pored toga, vojni zvaničnici moraju se aktivno uključiti u organizaciju veze, koordinaciju i planiranje sa civilnim agencijama za krizne situacije kako bi se obezbjedilo da se, ako je i kada potrebna njihova pomoć, integracija realizuje lagano, brzo i najefikasnije moguće i pod rukovodstvom civilnih vlasti.

Efikasna integracija vojnih snaga u matricu upravljanja u kriznim situacijama zavisice od pronalaženja odgovarajućeg balansa između angažovanja zajednice i filozofije upravljanja od vrha prema dnu. Brz, efikasan i decentralizovana odgovor vojnih snaga u mnogim kriznim situacijama ukazuje na njihovu sposobnost da funkcionišu u mnogim kriznim situacijama i nestabilnim okruženjima. Zaključak je da se za vojne snage mogu odrediti izuzetno važne uloge u upravljanju u kriznim situacijama. Ispitivanjem relevantnog zakonodavstva i politike, kulturnog porijekla, istorijskih odnosa između civilnih i vojnih organizacija i vojske kao i tekućih civilnih i vojnih kultura i doktrina djelovanja, jasno je da demokratski odgovornim vladama i njihovim podređenim vojnim snagama, učešće u kriznim situacijama, kao „dopunskih resursa“, može biti vrlo korisno za zajednicu i građane.

Različite akademske kritike su identifikovale potencijalne probleme i prepreke vezane za dobru saradnju između vojnih i civilnih kultura. Bez sumnje one postoje, ali ove prepreke su vjerovatno specifičan za svaku pojedinu zemlju i kulturu. Ključ za efikasnu saradnju je obezbjeđenje stalnog planiranja, koordinacije i veze, razmjena informacija o procjeni potreba između civilnih i vojnih organizacija, kao i osjetljivost prema različitim kulturama, kako bi se utvrdila najprikladniji i najefikasniji modus upotrebe vojnih snaga kao dodatnih resursa u kriznim situacijama.

LITERATURA

- Anderson, E. (1994). Disaster Management and the Military. *GeoJournal*, 24(2), 201 – 205.
- Burton, I., Kates, R. & White, G. (1993). *Environment as Hazard* -2nd edition, The Guilford Press: New York.
- Capstick, M. D. (2003). Defining the Culture: The Canadian Army in the 21st Century. *The Canadian Military Journal*, 47-54.
- Canton, L. G. (2007). *Emergency Management: Concepts and Strategies for Effective Programs*. Hoboken NJ: Wiley Inter-Science.
- Clarke, L. (2006). *Worst Cases: Terror and Catastrophe in the Popular Imagination*. University of Chicago Press: Chicago.
- Coppola, D. (2006). *Introduction to International Disaster Management*. Butterworth-Heinemann.
- Crandall, W., Parnell J.A. & Spillan J. E. (2010). *Crisis Management in the New Strategy Landscape*, SAGE: Pembroke.
- Drabek, T. E., Hoetmer G. J. (Eds.). (1991). *Emergency management: Principles and practice for local government*. Washington, DC: International City Management Association.

- Drabek, T. E. (2003). *Strategies for Coordinating Disaster Responses*. Boulder, CO: Program on Environment and Behavior, Monograph 61, University of Colorado.
- Dynes, R. R. (1994). Community emergency planning: False assumptions and inappropriate analogies. *International Journal of Mass emergency and disasters*, 12(2), 141–158.
- Fayol, H. (1949). *General and Industrial Management*, Pitman.
- Hightower, H.C. & Coutu, M. (1996). *Coordinating Emergency Management: A Canadian Example*. In Sylves, R & Waugh, W. (Eds)., *Disaster Management in the U.S. and Canada: The Politics, Policymaking, Administration and Analysis of Emergency Management*, (69– 100), Springfield: Illinois.
- Kloskowska, A. (2001). *Sociologija kulture*. Čigoja: Beograd.
- Kohn, R. (2003). Using the Military at Home: Yesterday, Today and Tomorrow, *Chicago Journal of International Law*, 4(1), 165-192.
- Lindell, M. K., Prater, C., & Perry, R. W. (2007). *Introduction to emergency management*. Danvers, MA: Wiley & Sons Publishing.
- Maksimović G. (2010). *Bezbjednosna kultura u prevenciji ugrožavanja bezbjednosti malim i lakim naoružanjem*. Fakultet za bezbjednost i zaštitu: Banja Luka.
- Maksimović G. (2013). *Model upravljanja kriznim situacijama u Republici Srpskoj*. Fakultet za bezbjednost i zaštitu: Banja Luka.
- Mitchell, J. K. (2003). The fox and the hedgehog: Myopia about homeland vulnerability in US policies on terrorism, *Terrorism and Disaster: New Threats, New Ideas – Research in Social Problems and Public Policy*, 11, 53–72.
- *Guidelines on the Use of Military and Civil Defence Assets in Disaster Relief “Oslo Guidelines”* (2006), Rev. I, Annex II: CMCS Generic Request for MCDA.
- Perrow, C. (1984). *Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies*. New York: Basic Books.
- Perry, R. W. & Quarantelli, E. L. (2005). *What Is a Disaster? New Answers to Old Questions*, Xlibris Corporation.
- Quarantelli, E. L. (1998). *Major criteria for judging disaster planning and managing their applicability in developing societies*. Preliminary Research Paper #268, Disaster Research Center. Newark, Delaware: University of Delaware.
- Waugh, W.L. (1996). *Disaster Management for the New Millennium*. In Sylves, R & Waugh, W. (Eds). *Disaster Management in the U.S. and Canada: The Politics, Policymaking, Administration and Analysis of Emergency Management*, (344-360). Springfield: Illinois.
- UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction (2009). *International Strategy for Disaster Reduction*. Retrieved March 21, 2015, from <http://www.unisdr.org/eng/terminology/terminology-2009-eng.html>.

ULOGA PRIVATNIH BEZBEDNOSNIH AGENCIJA U 21. VEKU

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1501002B

UDK 334.728:351.759.4/.5"20"

dr Miroslav Baljak¹

Ministarstvo odbrane BiH (OS BiH)

Apstrakt:

Globalna industrija privatne bezbednosti se naglo uvećala u proteklih deset godina. Dinamika njenog razvoja razlikuje se u zavisnosti od države do države, tj. razlikuje se u razvijenim zemljama, zemljama u tranziciji, zemljama koje se nalaze u postkonfliktom periodu i zemljama u razvoju. Za sve njih postoji jedan zajednički imenilac. Do privatizacije bezbednosti dolazi u slučajevima kada država, kao tradicionalni pružalac bezbednosti, nije u mogućnosti ili nije voljna da ispuni ovu ulogu. Štaviše, uzimajući u obzir isplativost, došlo je do pojačanog trenda angažovanja kompanija i ljudstva iz vanjskih izvora i do privatizacije državnih bezbednosnih funkcija. Javno-privatna partnerstva u oblasti bezbednosti su jedan od najčešćih primera ovog fenomena.

Privatna bezbednost predstavlja važan segment za ostvarivanje ljudskih potreba i korporativnih interesa u razmerama zagarantovanih prava i stanja nacionalne bezbednosti.

U sve vidljivijoj i razuđenoj praksi na to upozoravaju geopolitičke studije i diplomatska nadigravanja, sukobi sistema vrednosti, sukob niskog i visokog intenziteta, prateće demografske katastrofe itd. U svemu tome, privatna bezbednost i veliki broj kompanija koje pružaju usluge obezbeđenja zadiru u ljudska prava, prelaze granice upotrebe sile i tehničkih sredstava. To im omogućavaju nelicencirane delatnosti u društvu bez kontrole na štetu po korporativne interese u razmahanoj korupciji kao svojevrsnoj moći između kapitala, politike i novca na našim prostorima i dobrog dela Evrope.

Ključne reči: *bezbednost, privatne bezbednosne kompanije, privatne kompanije za fizičko tehničku zaštitu*

---

¹ Korespondent: dr Miroslav Baljak, Ministarstvo odbrane BiH (OS BiH), email: baljak.miroslav@gmail.com

UVOD

Današnji svet karakteriše sve veća poroznost granica, privatizacija javnih dobara, slabljenje centralne funkcije države i opadanje njene snage u sprovođenju zakona, kao i fragmentacija sektora bezbednosti, koji je tradicionalno spadao u nadležnost države. Pritisnute mnoštvom različitih pretnji, procesa i aktera, države su izgubile monopol nad sprovođenjem organizovanog nasilja. Posledica tog procesa jeste da su države predale svoju ulogu jedinog legitimnog provajdera i garanta bezbednosti privatnim vojnim i bezbednosnim kompanijama. Nastajanje privatnog sektora bezbednosti, unutar kojeg funkcionišu privatni nedržavni provajderi bezbednosti, nezavisni od države, predstavljaju veoma značajan trenutak u razvoju kako savremenih međunarodnih odnosa, tako i funkcionisanja samih država.

Privatna industrija bezbednosti, privatne kompanije za bezbednost i privatne vojne kompanije stvorile su industrijski lanac koji slobodno funkcioniše na globalnom tržištu, organizovan je duž trajnih i čvrstih korporacijskih veza i stalno raste i jača (Litavski, 2012: 1).

Dok se naučni krugovi razvijenog sveta bave pitanjima interakcije između svet-ske revolucije zapadnizacije i uspona ostatka sveta, pred našim očima se otvaraju pitanja budućnosti slobode i privatne bezbednosti kao ljudske potrebe. Nedostatak doktrine nacionalne bezbednosti, zakona i pratećih mehanizama marginalizovao je stvarnost potreba i interesa, ostavljajući prostor za uspon procesa složene prirode sive zone od ekonomije pa do bezbednosti.

Posebnu pažnju treba posvetiti privatnim kompanijama za fizičko-tehničko obezbeđenje, koje su se pojavile usled sve veće potrebe za bezbednosnim uslugama koje traže lokalne zajednice, obični građani, privatna preduzeća, međunarodne organizacije i agencije, kao i same države. Neke od ovih usluga, poput obezbeđenja objekata i statičkog obezbeđenja, i u razvijenim zemljama i u zemljama u razvoju, obično pružaju nenaoružane lokalne privatne kompanije za fizičko-tehničko obezbeđenje. Ostalim uslugama se omogućava nesmetano funkcionisanje državnih oružanih snaga u oblasti vojnog angažovanja u različitim sredinama.

Uloga privatnih kompanija za fizičko-tehničko obezbeđenje i privatnih vojnih kompanija u reformi sistema bezbednosti, u obnovi u postkonfliktnom periodu i u ostalim povezanim aktivnostima, poput razoružavanja, demobilizacije i reintegracije bivših boraca, se sve više uvećava. Do ovoga ne dolazi isključivo usled sve veće potražnje za privatnim obezbeđenjem (Šulc, Jong, 2008: 6). I privatne kompanije za fizičko tehničko obezbeđenje i privatne vojne kompanije su intenzivirale sopstvene napore da se prikažu kao profesionalni i uspešni pružaoci rešenja za reformu sistema bezbednosti.

1. POJMOVNO ODREĐENJE

U stručnoj literaturi, legitimne privatne aktere možemo podeliti prema vrsti bezbednosnih usluga koje pružaju i tipu unutrašnje organizacije na privatne vojne (*private military*) i privatne bezbednosne (*private security*) kompanije (Stojanović, 2008: 18). Ova podela nam ne može poslužiti za opisivanje stanja privatnog sektora bezbednosti u

Bosni i Hercegovini. Pojam „bezbednost” ima šire značenje od pojma vojska, i obuhvata i pojam *military* i pojam *security*. Pošto postojeće definicije ne možemo primeniti na Bosnu i Hercegovinu, možemo napraviti novu podelu.

Privatne bezbednosne kompanije možemo podeliti na:

1. *privatne vojne kompanije*
2. *privatne kompanije za fizičko-tehničko obezbeđenje*
3. *privatne detektivske agencije.*

Iako je termin „privatne bezbednosne kompanije” u upotrebi u mnogim zemljama, oko tačnog značenja tog pojma vode se brojne rasprave. Godard definiše privatne bezbednosne kompanije kao „registrovanu civilnu kompaniju koja je specijalizovana u pružanju ugovornih usluga komercijalne prirode domaćim i stranim klijentima radi zaštite ljudi, humanitaraca ili industrijskih kompleksa u okvirima zakona države u kojoj se takva delatnost odvija” (Goddard, 2001: 34). Opširnija definicija privatne bezbednosne kompanije glasi: „Privatna bezbednosna kompanija je jasno strukturirana i hijerarhijski ustrojena registrovana korporativna asocijacija, koja pruža usluge bezbednosnog karaktera, takmičeći se sa drugim takvim firmama za dobijanje poslova sa drugim takvim firmama na tržištu“ (Litavski, 2012: 5).

Dve glavne karakteristike privatnih bezbednosnih kompanija jesu težnja profitu i trgovanje pružanjem usluga unutrašnje bezbednosti i zaštite. Većina ovih kompanija su male, fokusirane na prevenciju kriminala i obezbeđivanje javnog reda i mira, kao i na usluge privatnog obezbeđenja na unutrašnjem tržištu. U mnogim državama, poput SAD, Velike Britanije, Izraela, Nemačke, Rusije, Južne Afrike i Filipina, veličina budžeta privatnih bezbednosnih kompanija premašuju budžet policije. Mali broj je organizovan po sistemu velikih kompanija i deli iste korporativne principe i komandnu strukturu kao privatne vojne kompanije. Privatne bezbednosne kompanije koje spadaju u ovu grupu uglavnom traže strane klijente i angažman u više država, posebno u kriznim područjima.

Privatne vojne kompanije su „privatne kompanije koje su specijalizovane u vojnim veštinama, uključujući borbene operacije, strateško planiranje, prikupljanje obavestajnih informacija, operativnu podršku, logistiku, obuku, nabavku i održavanje naoružanja i opreme“ (Šulc, Jong, 2008: 7). Ovo podrazumeva da su njihovi klijenti najčešće vlade, mada, u većini slučajeva, to bivaju i pobunjenici, teritorijalne jedinice i ostale naoružane frakcije.

Na teritoriji Bosne i Hercegovine ne postoje privatne vojne kompanije. Pod tim pojmom podrazumevamo one kompanije koje se bave vojnim zadacima i koje imaju opremu, obuku, ljudstvo i hijerarhiju sličnu vojsci. O ovim firmama se najčešće govori onda kada se pominje privatizacija bezbednosti. One se u poslednje vreme često pojavljuju u ratovima u Iraku i u Avganistanu, kao i u drugim konfliktima niskog intenziteta.

U uslovima posthladnoratovske redukcije vojske, rasprodaje oružja i vojne opreme, a uporedo sa neoliberalnom privatizacijom, korporacije su brzo uvidele šansu u mogućnostima koje je vlada privatizacijom određenih državnih sektora nudila. Države su novim inicijativama za privatizaciju želele da smanje vojne izdatke i da određeni deo prenesu na privatnu industriju. Rezultat toga bio je da su svetske sile mnogostruko smanjile svoje angažovanje u rešavanju konflikata. Privatne vojne kompanije su u tome brzo uvidele veliku šansu i popunile taj vakum. Privatne vojne kompanije su po automatizmu

apsorbovale višak vojnog osoblja i opreme. Vrlo brzo su počele da nude širok spektar vojnih i bezbednosnih usluga različitim zainteresovanim klijentima.

Nakon završetka Hladnog rata, drugi veliki talas rasta privatnih vojnih i bezbednosnih kompanija nastupio je posle intervencija u Avganistanu i Iraku. Većina kompanija je u Iraku bila prvi put, ali su uspele da rasporede osoblje i izvršavaju zadatke u mnogo kraćem vremenskom periodu nego što bi to bilo potrebno regularnim nacionalnim armijama.

Zbog širokog spektra delatnosti privatne vojne kompanije nemaju isto područje i svrhu delovanja. Njihova organizacija uglavnom zavisi od opsega usluga i nivoa oružanih snaga koje firma može da ponudi. Singer nudi tipologiju u okviru koje privatne vojne kompanije deli na: 1) privatne vojne kompanije koje su provajderi vojnih usluga, 2) privatne vojne kompanije koje se bave konsaltingom i 3) privatne vojne kompanije koje se bave logističkom podrškom (Litavski, 2012: 4).

Privatne kompanije za fizičko-tehničko obezbeđenje su definisane kao „kompanije koje su specijalizovane za pružanje bezbednosti i zaštite lica i imovine, uključujući tu humanitarnu i industrijsku imovinu“ (Šulc, Jong, 2008: 7). To znači da njihove usluge ne moraju da budu oružane prirode. Njihovo delovanje je po svojoj prirodi više defanzivno, nego ofanzivno, a na usluzi su velikom broju korisnika, uključujući vlade, međunarodne agencije, nevladine organizacije i komercijalne organizacije.

U Bosni i Hercegovini su najzastupljenije privatne firme za fizičko-tehničko obezbeđenje. Ove firme pružaju usluge fizičkog i tehničkog obezbeđenja lica, objekata i imovine prvenstveno u nekonfliktnim područjima. Njihova oprema i obuka razlikuju se od opreme i obuke pripadnika privatnih vojnih kompanija.

Usluge koje pružaju privatne vojne kompanije

- vojna obuka/konsultantske usluge za nacionalne ili strane trupe
- vojne obaveštajne usluge
- nabavka naoružanja
- borbena i operativna podrška
- humanitarno razminiranje
- održavanje
- službe vojne i nevojne podrške
- sve ostale vrste usluga za koje je bila angažovana vojska

Usluge koje pružaju privatne firme za fizičko tehničko obezbeđenje

- fizička zaštita (statična/mobilna)
- fizička zaštita (npr. telohranitelji)
- brzo reagovanje
- tehničko obezbeđenje
- usluge nadzora
- istražne usluge
- sveobuhvatna procena rizika i uklanjanje rizika za privatna preduzeća
- poslovne obaveštajne usluge, savestan rad, analiza političkog rizika

Privatne detektivske agencije su manje firme sastavljene od nekoliko zaposlenih. Najčešće su registrovane kao firme koje se bave potragom za nestalim licima ili

pružanjem fizičkog obezbeđenja. Međutim, aktivnosti ovih firmi obuhvataju i „spasavanje od delovanja sekta” i „proveru vernosti bračnog partnera” i sl. Najčešće ih vode bivši policajci ili obaveštajci.

2. NASTANAK PRIVATNIH BEZBEDNOSNIH AGENCIJA

Druga polovina 20. i početak 21. veka obeleženi su relativno brzim promenama koje su nepovratno promenile svet. To razdoblje obeležava nekoliko događaja i procesa koji su značajni za nastanak privatnih bezbednosnih agencija. Uzroke njihovog nastanka možemo podeliti na direktne podsticaje njihovom nastanku i na podsticaje koji dolaze kao rezultat šireg spektra društvenih promena.

Zajedničkim delovanjem tri krucijalna činioca – završetak Hladnog rata i vakum koji je on izazvao u potražnji i pružanju bezbednosti, transformacija u prirodi ratovanja i normativni rast privatizacije u svim sektorima - stvoreni su novi prostori i zahtevi za formiranjem privatne industrije bezbednosti. Završetak Hladnog rata doveo je do značajne redukcije u veličini nacionalnih vojski a istovremno i do porasta globalne nesigurnosti. Ovakav razvoj događaja stvorio je povoljne uslove za snabdevanje privatne industrije bezbednosti novim ljudima i opremom, kao i za povećanje zahteva i uslova za njeno angažovanje. Završetak Hladnog rata doveo je do toga da bude demobilisano više od šest miliona vojnika, od kojih su mnogi novi posao pronašli u privatnom sektoru bezbednosti. Završetak Hladnog rata je za posledicu imao i to da se više oružja i vojne opreme našlo u privatnim rukama nego u državnom vlasništvu, a broj nestabilnih i konfliktnih područja se udvostručio (Litavski, 2012: 2).

Transformacija u prirodi ratovanja i revolucionarne promene na svim nivoima ratovanja takođe su imale veliki uticaj na rast privatnog sektora bezbednosti. Vojne operacije su postale visokosofisticirane zahvaljujući korištenju visokih tehnologija. Za rukovanje visokosofisticiranom opremom često su bili potrebni civilni specijalisti za određene oblasti koji upravljaju visokorazvijenim vojnim sistemom. Zahtevi za visoko tehnološko ratovanje dramatično su povećali potrebu za civilnim ekspertima koji često moraju biti angažovani iz privatnog sektora. Takođe, nekoliko poslednjih decenija karakteriše normativno pomeranje ka privatizaciji mnogih oblasti koje su spadale u domen rada države.

U najširem smislu, aktere koji spadaju u privatni sektor bezbednosti čini različiti spektar ljudi, organizacija i aktivnosti. Neki od njih su veoma značajni i legitimni, dok su neki nelegitimni i spadaju u tzv. sivu zonu bezbednosti. U privatni sektor bezbednosti mogli bismo da svrstamo plaćenike, dobrovoljce, strane službenike etablirane u nacionalnim armijama, razne vrste privatnih armija i policija, gospodare ratova, kompanije koje se bave industrijom odbrane, privatne agencije za bezbednost, privatne vojne kompanije, kao i mnoge druge aktere.

Prelazak visokih oficira u redove privatnih bezbednosnih agencija ili da oficiri osnivaju privatne vojne organizacije je primer gde možemo povezati privatne vojne organizacije i političke elite (MPRI je osnovalo osam penzionisanih visokih vojnih oficira Vojske SAD-a, Blackwater je osnovao bivši mornarički specijalac Eric Prince 1996. godine).

3. ODNOS PRAVA I PRIVATNE BEZBEDNOSTI

Ako shvatanja privatne bezbednosti baziramo na stanju pravnog sistema, onda u razmatranju ovog pitanja treba nešto više reći o osnovnim pitanjima iz oblasti privatnog i javnog prava. Poznato je da, po osnovnoj podeli klasičnog buržoaskog prava, u pravnom sistemu postoje dve osnovne grane prava: *privatno* i *javno*. Ta podela je poznata još od Rimskog prava i data je u čuvenoj Ulpijanovoj definiciji: *Javno je pravo ono koje se tiče države a privatno ono koje se tiče interesa pojedinih građana*. Kasnije se ova podela ne zapaža u svim sistemima. Ona se javlja tamo gde se pojavljuje privatna svojina i potreba da se ona zaštiti od štete i drugih oblika ugrožavanja. Tako se može reći da je institut privatne svojine u pravnom poretku države nametnuo potrebu njene zaštite, opredelio sistem privatnog prava i uslovio postojanje javnog prava.

Ova podela se najkonsekventnije manifestovala u kapitalističkom ekonomskom sistemu u kojem se, posredstvom privatne svojine, izražava onaj element društva koji su Marks i Engels nazivali građansko ili civilno društvo. To je društvo koje karakteriše privatni interes bez obzira na to da li se pojavljuju kroz materijalna i prava na ličnim dobrima ili na privatno prisvajanje. Nasuprot privatnoj sferi polarizuje se druga strana društvenog života koju su klasici marksizma, po uzoru na nemačke filozofe, nazvali, političko društvo, odnosno sferu javnih, opštih, zajedničkih interesa čija zaštita se izražava u javnoj bezbednosti, a u pravnoj nadgradnji u javnom i građanskom i stvarnom pravu.

Celokupna privatna bezbednost bazira se na potrebi da se zaštite lična prava ili prava na ličnim dobrima, odnosno privatni interes, a zatim i potreba da se zaštite zajedničke potrebe koje proističu iz interesa udruživanja na bazi dobrovoljnosti (verske, sindikalne, političke, radne i druge organizacije i druga korporativna udruženja), to jest njihov javni interes. Iako je često veoma teško razlikovati privatni od javnog interesa, može se reći da su te razlike, na jednoj strani, organizaciono-funkcionalne prirode, a na drugoj metodološko-regulativne:

U privatnoj bezbednosti subjekti bezbednosti su koordinisani i subordinirani u ishodištu privatnog interesa (vlasničkog, lične ili imovinske bezbednosti);

U privatnom pravu subjekti prava su koordinisani u pravnom odnosu, a u javnom su subordinisani;

U privatnoj bezbednosti glavni izvor bezbednosne potrebe je interes za ličnom ili imovinskom bezbednošću;

U privatnom pravu glavni izvor pravnog odnosa je volja stranaka odnosno ugovor. U privatnoj bezbednosti sankcija se reguliše voljom stranaka i građanskim pravom i pravima koja iz njega proizilaze.

U građanskom pravu lična prava ili prava ličnosti su subjektivna prava sa ličnim dobrima, kao što su: prava na život, zdravlje, lične podatke, lik, glas, ugled, čast i itd. Kao što se može zaključiti, lična prava se odnose na ona dobra koja su najneposrednije povezana sa pojedincem ili organizacijom i nijedno drugo pravno dobro koje štiti pravni poredak nije tako blisko i tesno vezano za lice kao što je njegov život, telo, zdravlje, lik, glas, ugled ili neko drugo dobro povezano sa pojedincem i sa njegovim osnovnim potrebama.

Međunarodno pravo ne reguliše eksplicitno aktivnosti privatnih bezbednosnih agencija i pojedinačnih kompanija po ugovoru. Određene norme u međunarodnom pravu se odnose samo na plaćenike, što je u velikoj meri zastareo termin kojim se ne može u potpunosti opisati moderni fenomen privatnih bezbednosnih agencija (Šulc, Jong, 2008: 17).

4. IZAZOVI PRIVATNE BEZBEDNOSTI U 21. VEKU

Za razliku od zemalja koje su se po završetku Hladnog rata našle u bezizglednim socijalnim političkim i ekonomskim procesima i u jednom opštem bezbednosnom košmaru, predviđanja na globalnom planu su ukazivala na to da će globalna politika bezbednosti biti preusmerena sa vojne na humanu bezbednost kao što su razvoj i borba protiv siromaštva, bolesti, zaštite životne sredine i slično (detaljnije videti: Hagelin, Skoens, 2003: 281–300).

U sektoru bezbednosti u Bosni i Hercegovini, privatizacija se javlja kao specifičan pojam za zakonsku regulativu. Sa jedne strane, ovim se narušava monopol koji je država imala nad upotrebom sile, a na drugoj strani, tržište zahteva da se provede liberalizacija postojećeg zakonodavstva. Drugo, činjenica da još neko, pored državnih aktera, može primenjivati silu na organizovan način zahteva postojanje još neke vrste kontrole, ako ne i zabrane njene primene. Za građane, kao pojedince, javlja se problem u ostvarivanju njihovih osnovnih potreba gde je država podjednako garantovala bezbednost. Sada se na tržištu pojavljuje akter koji nudi bezbednosne usluge onima koji sebi mogu priuštiti bezbednost i na one koji se zbog toga osećaju manje bezbedno, zahteva da ovako poremećeno stanje bude regulisano.

Samim tim, kompanije bezbednosti, kao privredni subjekti za usluge bezbednosti na slobodnom tržištu, prinuđene su da se za dobijanje posla nadmeću sa drugim firmama. Kako njihov osnivač i vlasnik nije država, nad njihovim radom ne može biti primenjen sistem kontrole i nadzora koji se primenjuje nad radom državnih aktera. U toj tržišnoj utakmici treba obezbediti iste poslovne standarde kao i za druge srodne aktere na tržištu.

Za Bosnu i Hercegovinu kao i mnoge druge zemlje u tranziciji, karakterističan je i prepoznatljiv trend prilagođavanja novim bezbednosnim okolnostima. Značajno smanjivanje ranijih velikih formacija u bezbednosnom sistemu doprinosi rastu privatnog sektora i kadrovskoj popuni viškom osposobljenog vojnog, policijskog i obaveštajnog osoblja. Međutim, ubrzani trend privatizacije bezbednosti u ovom sektoru poslednjih nekoliko decenija odvijao se kao teorijski marginalizovan, nedefinisan i pravno neregulisan problem. Specifičnost ovog problema bezbednosti u Bosni i Hercegovini, čija je privatizacija otpočela još krajem osamdesetih godina prošlog veka, osnivanjem prvih detektivskih agencija, a nastavila se tokom sveopšte društvene krize, manifestovala se i u (ne) kontroli njenog rada. Naime, parlamentarna kontrola rada ovog sektora, koji treba da se obavlja posredstvom Odbora za bezbednost, ne postoji.

Trend privatne bezbednosti danas ukazuje na to da države, korporacije, međunarodne i nevladine organizacije, ali i pojedinci i zajednice, svoje potrebe i bezbednosne interese sve više prepuštaju ovom sektoru da se o njima brine. Prema podacima Konferencije evropskih bezbednosnih kompanija, u 23 zemlje članice posluje preko 27.318 privatnih bezbednosnih kompanija koje zapošljavaju preko 1.200.000 ljudi (na sajtu: <http://www.coess.org/stats.htm>. Očitano 10.04.2014.)

Zbog toga je neophodna stručnost u radu i puna saradnja između privatnog sektora i državnih aktera bezbednosti.

Privatizacijom bezbednosti se pružaju velike mogućnosti, ali se javljaju i veliki rizici, posebno sa stanovišta bezbednosti ljudi. Privatne bezbednosne agencije imaju potencijal da poboljšaju bezbednosnu situaciju ukoliko svoje usluge pružaju profesionalno

i odgovorno i pogotovo ukoliko su demokratske državne institucije uključene u kontrolu i nadzor.

Međutim, privatno obezbeđenje može da pojača postojeće društvene tenzije ukoliko bezbednost postane roba koju samo bogati mogu sebi da priušte, čime se većem delu stanovništva onemogućava da uživaju povoljnosti koje ovaj sektor nudi. Štaviše, privatne bezbednosne agencije koje imaju jake veze sa državnim institucijama mogu dovesti do pogoršanja stanja i ojačati ugnjetavačku praksu i strukture sektora bezbednosti date države.

Dalji izazovi su povezani sa postizanjem odgovornosti i transparentnosti rada u industriji privatne bezbednosti, posebno u slučajevima kada se usluge izvoze u inostranstvo. Izuzetno je teško da se kompanije ili pojedinci pozivaju na odgovornost putem postojećih zakona i odredbi. Ovakva pravna sredina nosi sa sobom i rizik od podrivanja procesa dugotrajne reforme sektora bezbednosti i napora na postizanju razvoja, kao i osnovnih principa bezbednosti ljudi i integracije srodnih pitanja.

Precizna dinamika privatizacije, rizici do kojih dolazi usled nje i prednosti se, svakako, razlikuju u zavisnosti od lokalnog i regionalnog konteksta. Treba napraviti jasnu razliku između privatnih službi za obezbeđenje u razvijenim zemljama, zemljama u tranziciji i zemljama u razvoju, kao i u zemljama u postkonfliktnom periodu.

Još jedna od mera koju treba preduzeti jeste da se lokalne privatne kompanije za fizičko-tehničko obezbeđenje eksplicitno uključe u proces reforme sistema bezbednosti. U zemljama u razvoju, zemljama u tranziciji i u zemljama koje se nalaze u postkonfliktnom periodu, te kompanije često predstavljaju glavni izvor nesigurnosti i nasilja. U glavne razloge za ovo spadaju tesne veze kompanija sa uticajnim političkim pokretima; potpuni kolaps reda i zakona i oslanjanje bivših boraca na zaposlenje u privatnom sektoru bezbednosti kako bi sebi obezbedili izvor prihoda nakon završetka rata. Istovremeno, u svim procesima reforme sistema bezbednosti treba uzeti u obzir njihov potencijal da poboljšaju bezbednosnu situaciju u državi, posebno po ranjive pripadnike društva.

ZAKLJUČAK

Dosta je problema koji opterećuju rad i poslovanje privrednih subjekata. Osnovni je problem dosadašnji neadekvatan odgovor države i nedonošenje zakona koji bi uređio oblast usluga od koje živi i u kojoj radi više hiljada radnika sa svojim porodicama. Za lica od koji se traže maksimalni uslovi, koji rade na važnim poslovima od značaja za društvo, minimum korektnosti tog istog društva trebalo bi da bude bar osnovno uređenje pravila ponašanja konzumenata usluga. Čini se pomalo nerazumnim da se država lako odriče određenih atributa u korist stranih lica ili kompanija na poslovima od značaja za bezbednost svojih građana, o čemu stručna mišljenja daju neke druge službe.

Svakako kao posebnost ističem nedostatak jake argumentacije za indiferentnost države prema navedenoj, a veoma značajnoj materiji, uz puno uvažavanje prioriteta u rešavanju nagomilanih problema. Smatram da se u reformama sektora bezbednosti moralo pronaći adekvatno mesto i za sektor usluga kao značajnu kariku sveukupne bezbednosne problematike.

Strukovna tela sektora usluga u narednom periodu imaju obavezu da ubrzaju odluku o donošenju zakona, načinu rada i organizaciji u sektoru usluga, kontroli promene uspostavljenih standarda i mehanizama licenciranja privatnih bezbednosih agencija.

Na osnovu gore navednog lako možemo zaključiti da privatna industrija bezbednosti predstavlja značajan element bezbednosne komponente svake države, ali i međunarodne zajednice. Zbog sve veće potrebe za međunarodnim intervencijama koje obuvataju sve širi opseg akcija – od rata, preko humanitarne pomoći, podrške operacijama mira, postkonfliktnih rekonstrukcija, do reforme sektora bezbednosti – raste i potreba za sve većim angažovanjem privatne industrije bezbednosti. Ovakav razvoj događaja rezultira sve većom potrebom za kontrolom, transparentnošću i odgovornošću aktera u privatnoj industriji bezbednosti. Širok opseg usluga koje nude, kao i činjenica da se države, međunarodne organizacije i privatne korporacije sve više oslanjaju na njih, ukazuje na to da je privatizacija bezbednosti dugoročni trend koji ostavlja duboke posledice na prirodu države i njen monopol u primeni sile. Međutim, pravi rizik od neodgovornog ponašanja celokupne industrije bezbednosti nisu njihove aktivnosti u matičnim državama (koje su uglavnom bogate zapadne zemlje), već u izvršavanju zadataka u slabim i urušenim državama. Lokalne vlasti u ovim državama često nemaju moć, a ni mogućnost da kontrolišu ove firme. Sa dramatičnim rastom veličine i uticaja privatne industrije bezbednosti raste i potreba za analizom, diskusijom i inovativnim pravnim rešenjima. Svaki odgovor na fenomen privatne industrije bezbednosti mora da uzme u obzir promenu prirode međunarodnih konflikata, koja podrazumeva da se ekonomski resursi menjaju u vojne mnogo brže nego ranije, a nedržavni akteri mogu da finansiraju rat ponekad uspešnije i od samih država.

LITERATURA

- Goddard, S. (2001). *The private military company: A legitimate international entity within modern conflict, a thesis presented to the faculty of the U. S. Army command and General Staff college*. Fort Leavenworth, KA, USA: University of New South Wales.
- Hagelin, B., & Skoens, E. (2003). *The Military Sector in a Changing Context, SIPRI Yearbook, 2003 Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press.
- Litavski, J. (2012). *Izazovi privatnog sektora bezbednosti*. Beograd: Centar za evroatlanske studije.
- Stojanović, S. (2008). *Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji – prijatelj ili pretnja*. Beograd: Centar za civilno vojne odnose.
- Šulc, S., & Jong K. (2008). *Privatne vojne i zaštitarske kompanije i rodna pitanja*. Geneva: Centar za demokratsku kontrolu vojnih snaga.
- Confederation of European Security Services. (2014). *Statistics*. <http://www.coess.org/stats.htm>. Preuzeto 10.04.2014.

JAVNA UPRAVA

LOKALNA SAMOUPRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI SA OSVRTOM NA REPUBLIKU SRPSKU

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1501003B

UDK 352.07:342.25(497.6)

mr Dragan Bašić¹

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci

mr Slavica Bašić

Opština Laktaši

Laktaši

Apstrakt:

Jedinice lokalne samouprave su ključne ćelije razvoja svake države jer duboko prožimaju u potrebe i interese članova lokalne zajednice, odnosno građana jedne države koji predstavljaju ključni faktor opstanka i razvoja jedne društvene zajednice. Bez dobre i efikasne lokalne samouprave nema uspješnog demokratskog društva, zbog čega je veoma značajno jedinicama lokalne samouprave posvetiti posebnu pažnju.

U Bosni i Hercegovini postoji razjedinjen sistem jedinica lokalne samouprave na entitetskoj osnovi, sa veoma niskim stepenom međusobne saradnje, što uveliko usložnjava i koči funkcionisanje jedinica lokalne samouprave na državnom nivou. Ne postoji jedinstvo regulacije i usklađenosti funkcionisanja jedinica lokalne samouprave na državnom nivou sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi niti sa dokumentima Vijeća Evrope, što je u suprotnosti sa težnjom naše zemlje u procesu evroatlanskih integracija sa ostatkom Evrope.

Ključne riječi: *lokalna samouprava, monotipski i nemonotipski sistem, Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, finansiranje jedinica lokalne samouprave, municipalne obveznice, Savez opština i gradova*

¹ Korespondent: mr Dragan Bašić, e-mail: basicdragan@gmail.com

1. UVOD

Bosna i Hercegovina ima razjedinjen sistem jedinica lokalne samouprave, monotipski u Republici Srpskoj i nemonotipski u Federaciji BiH, sa različitom strukturom nadležnosti i sa različitom regulativom teritorijalne organizacije i funkcionisanja. Različitost je i u pogledu organa jedinica lokalne samouprave po entitetima. Problem istraživanja ovog rada je da li postojeća struktura, nadležnosti i funkcionisanje sistema lokalne samouprave u BiH odgovara aktuelnom društvenom, ekonomskom i političkom ambijentu u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj. Predmet istraživanja ovog rada je detaljna analiza strukture, nadležnosti i funkcionisanja sistema lokalne samouprave na nivou Bosne i Hercegovine i na entitetskom nivou kako bi se uočile slabosti i stepen usklađenosti sistema.

Istraživanje je provedeno sa osnovnim naučnim ciljem da se ustanovi da li postojeća struktura, nadležnosti i funkcionisanje sistema lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini odgovara aktuelnom društvenom, ekonomskom i političkom ambijentu u Bosni i Hercegovini i da se na bazi rezultata istraživanja iznađu određena moguća rješenja, odnosno koristi, u pogledu što efikasnijeg funkcinisanja jedinica lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, a radi što potpunijeg zadovoljavanja interesa svih članova lokalnih zajednica, odnosno građana naše zemlje i doprinosa razvoju i napretku cjelokupne Bosne i Hercegovine.

Osnovni društveni cilj istraživanja u ovom radu je kako u procesu prilagođavanja standardima Evropske unije najracionalnije prilagoditi strukturu, nadležnosti i funkcionisanje sistema lokalne samouprave u našoj zemlji i eliminisati probleme koji se u dosadašnjem funkcionisanju javljaju i usporavaju napredak i daljnji razvojni put Bosne i Hercegovine.

U istraživanju se polazi od osnovne hipoteze da postojeća struktura, nadležnosti i funkcionisanje sistema lokalne samouprave u BiH, postavljeni na entitetskoj osnovi, ne odgovaraju aktuelnom društvenom, ekonomskom i političkom ambijentu u Bosni i Hercegovini i predstavljaju kočnicu njenog daljnjeg razvoja. U Bosni i Hercegovini postoji visok stepen različitosti u pogledu ekonomske razvijenosti i kulturne raznolikosti, zbog čega je prihvatljivost nemonotipskog sistema opština neminovna.

2. LOKALNA SAMOUPRAVA – POJAM I KARAKTERISTIKE

„Lokalna samouprava podrazumijeva pravo i osposobljenost jedinica lokalne samouprave da, u granicama zakona, reguliraju i upravljaju određenim javnim poslovima na osnovu vlastite odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva“ (Gavrić, Banović, Krause, 2009).

Prema Evropskoj povelji o lokalnoj samoupravi, koju je donio Savjet Evrope 1985. godine, lokalnu samoupravu možemo definisati kao pravo građana i organa lokalne samouprave da u okviru zakona uređuju i upravljaju određenim javnim poslovima, na osnovu sopstvene odgovornosti u interesu lokalnog stanovništva (Kunić, 2010).

Suština njenog postojanja je rješavanje egzistencijalnih problema i kvalitetna uslužna uloga prema lokalnom stanovništvu.

Ključna obilježja lokalne samouprave su:

- Autonomija i samostalnost,
- Decentralizacija i demokratizacija,
- Dobrovoljnost u djelovanju.

Ovakva obilježja lokalnu samoupravu čine značajno različitom od državne uprave, koju karakteriše hijerarhijski odnos, podređenost nižih organa višim, centralizacija i pretežno prinuda u djelovanju.

Evropska povelja o lokalnoj samoupravi sadrži odredbe koje determinišu principe odnosa centralnih i lokalnih organa, a to su *princip legaliteta, princip efikasnosti i ekspeditivnosti, princip srazmjernosti i princip tzv. rezidualne nadležnosti, te princip supsidijarnosti, odnosno pravedne autonomije.*

Kadrovi u organima lokalne samouprave čine lica koja trajno i na profesionalnoj osnovi obavljaju poslove u tim organima, a čine ih funkcioneri, službenici i zaposlenici.

3. KARAKTERISTIKE LOKALNE SAMOUPRAVE U BOSNI I HERCEGOVINI I ZAKONSKA UTEMELJENOST

Karakteristike i složenost lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini proizilaze iz njene složene organizacione i funkcionalne strukture sačinjene od dva entiteta i Distrikta Brčko, sa visokim stepenom samostalnosti i nadležnosti u funkcionisanju državne uprave.

Ustav Bosne i Hercegovine, za razliku od većine danas važećih ustava u razvijenim zemljama, ni u jednom svom stavu *ne određuje niti reguliše lokalnu samoupravu*, izuzev teritorijalne organizacije Bosne i Hercegovine. U drugim zemljama, lokalna samouprava je tretirana kao *pravo građana*. Prema Ustavu Bosne i Hercegovine, lokalna samouprava spada u okvir nadležnosti entiteta. Međutim, imajući u vidu da je Bosna i Hercegovina potpisnica Evropske povelje o lokalnoj samoupravi iz 1954. godine, sa kojom nisu usklađena ustavna i zakonska rješenja, ona je u pravnom smislu obavezuje.

Osnovni oblik jedinica lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini su opštine, odnosno gradovi i ne postoje *drugostepeni oblici jedinica lokalne samouprave* koji su prisutni u uporednim pravnim sistemima kao što su okruzi, departmani i slično.

Trenutno, u Bosni i Hercegovini egzistira 80 opština u Federaciji BiH i 63 opštine u Republici Srpskoj, odnosno, postoje dva različita i oprečna sistema lokalne samouprave, kada su u pitanju položaj, nadležnosti i funkcionisanje opština, gradova i drugih oblika lokalne samouprave.

4. LOKALNA SAMOUPRAVA U REPUBLICI SRPSKOJ

Lokalna samouprava u Republici Srpskoj je povjerena opštinama i gradovima, a izvršavaju je građani i organi jedinica lokalne samouprave.

Opština u Republici Srpskoj djeluje kao decentralizovan organ entitetske vlasti prema Ustavu, zakonu i statutu i kao osnovna teritorijalna jedinica lokalne samouprave

obrazuje se od dijela naseljenog mjesta, jednog naseljenog mjesta ili više od jednog naseljenog mjesta. U Republici Srpskoj je prihvaćen *monotipski model opštine*, odnosno sve opštine imaju iste nadležnosti i ovlaštenja, tj. pravni status opština je jednak bez obzira na veličinu, broj stanovništva, nivo razvijenosti i dr. Prema tome, tri su bitna obilježja koncepta lokalne samouprave u Republici Srpskoj (Kunić, 2010):

- Jednostепенost lokalne samouprave,
- Monotipska organizacija u kojoj je opština osnovna jedinica lokalne samouprave,
- Prihvaćen „omnibus“ sistem nadležnosti, u kojem jedinice lokalne samouprave, bez obzira na različite teritorijalne, demografske, ekonomske i druge razlike, vrše gotovo iste poslove.

Jedinice lokalne samouprave imaju svoj pravni subjektivitet i druga jedinstvena obilježja (svoj naziv, svoju teritoriju, stanovništvo, autonomne propise, svoje organe, sopstvenu imovinu, svoj budžet, simbole, praznike, pečat i dr.).

Ustavom Republike Srpske u članu 102 se definišu izvorne nadležnosti opština prema kojem *opština* (Simović, Dmičić, 2005):

- Donosi program razvoja, urbanistički plan, budžet i završni račun,
- Uređuje i osigurava obavljanje komunalnih djelatnosti,
- Uređuje i osigurava korištenje gradskog građevinskog zemljišta i poslovnog prostora,
- Stara se o izgradnji, održavanju i korištenju lokalnih puteva, ulica i drugih javnih objekata od opštinskog značaja,
- Stara se o zadovoljavanju potreba građana u kulturi, obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, fizičkoj kulturi, informisanju, zanatstvu, turizmu i ugostiteljstvu, zaštiti životne sredine i drugim oblastima,
- Izvršava zakone, druge propise i opšte akte Republike čije izvršenje je povjerenjeno opštini,
- Osigurava izvršavanje propisa i opštih akata opštine,
- Formira organe, organizacije i službe za potrebe opštine i uređuje njihovu organizaciju i poslovanje,
- Obavlja i druge poslove utvrđene Ustavom, zakonom i statutom opštine.

Samostalne nadležnosti opština su (Gavrić, Banović, Krause, 2009):

- Na planu regulatornih radnji i upravljanja opštinom:
  - Usvajanje programa razvoja opštine,
  - Usvajanje razvojnih, prostornih, urbanističkih i provedbenih planova,
  - Donošenje budžeta i završnog računa budžeta,
  - Uređivanje i obezbeđenje korištenja građevinskog zemljišta i poslovnog prostora,
  - Organizovanje komunalne policije,
  - Poslove inspekciskog nadzora, u skladu sa zakonom,
  - Upravljanje i raspolaganje imovinom opštine,
  - Obrazovanje i uređenje opštinskih organa, organizacija i službi,
  - Vršenje katastarskih, geodetskih i imovinsko-pravnih poslova u skladu sa zakonom,

- Naplata, kontrola naplate i prinudna naplata izvornih prihoda opštine,
- Poslovi pravnog zastupanja opštine,
- Obezbjedivanje izvršavanja zakona i drugih propisa.
- Na planu pružanja usluga:
  - Obavljanje specifičnih funkcija u oblasti kulture, obrazovanja, sporta, zdravlja i socijalne zaštite, civilne zaštite, informacija, zanatstva, turizma, ugostiteljstva i zaštite okoline,
  - Uvođenje i obezbjeđenje obavljanja komunalnih djelatnosti kao što su proizvodnja i isporuka vode, gasa, toplotne energije, javni prevoz putnika, održavanje čistoće, prečišćavanje i odvod otpadnih voda, održavanje groblja i pružanje pogrebnih usluga, održavanje ulica, saobraćajnica, parkova, zelenih, rekreativnih i drugih javnih površina, odvođenje atmosferskih voda i drugih padavina i čišćenje javnih površina,
  - Osnivanje preduzeća, ustanova i drugih organizacija radi pružanja usluga iz njihove nadležnosti, uređenje njihove organizacije i upravljanje,
  - Uređivanje i obezbjeđivanje izgradnje, održavanja i korištenja javnih objekata i komunalne infrastrukture za obavljanje funkcija opštine.

Prema Ustavu Republike Srpske, sistem lokalne uprave se uređuje zakonom, na osnovu kojeg se vršenje poslova lokalne samouprave može povjeriti *gradu*. Grad se konstituiše zakonom, na urbanom području koje čini koherentnu geografsku, socijalnu, ekonomsku, istorijsku i teritorijalnu cjelinu sa odgovarajućim nivoom razvoja. Ukoliko u svom sastavu nema dvije i više opština, ima nadležnosti koje se dodjeljuju opštinama, a opštine u sastavu grada imaju pravo da obavljaju sve nadležnosti opštine, koje zakonom ili statutom nisu dodijeljene gradu.

Organi jedinica lokalne samouprave u Republici Srpskoj su *skupština opštine* i *načelnik opštine*. Skupština opštine, koju čine skupštinski odbornici, je organ odlučivanja i kreiranja politike opštine i njene nadležnosti proističu iz izvornih i samostalnih nadležnosti opštine, definisanih Ustavom, zakonom i statutom opštine. Isto vrijedi i za nadležnosti načelnika opštine, koji je za svoj rad i zakonitost svih akata koje predlaže skupština opštine njoj i odgovoran.

Građani neposredno učestvuju u lokalnoj samoupravi i kada je u pitanju odlučivanje o izgradnji komunalnih objekata, pokretanje inicijative za donošenje i izmjenu propisa i akata iz nadležnosti opštine, preporuke i prigovori na rad organa lokalne samouprave, izdvajanje i pripajanje naseljenih mjesta iz/u sastav opštine i slično preko referenduma, zбора građana, građanske inicijative, mjesnih zajednica, panela građana, prijedloga, sati građana u skupštini opštine i drugih zakonom definisanih oblika.

5. FINANSIRANJE I IMOVINA JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE U REPUBLICI SRPSKOJ

U Republici Srpskoj sva pokretna i nepokretna imovina neophodna za izvršavanje nadležnosti jedinica lokalne samouprave je u vlasništvu jedinica lokalne samouprave, a nju čine objekti komunalne infrastrukture, poslovnih i drugi objekti javnih komunalnih

preduzeća čiji je osnivač jedinica lokalne samouprave, objekti finansirani iz budžeta opštine ili putem samodoprinosu građana, zatim, imovina stečena statusom pravnog nasljednika ustanova i institucija koje su prestale da postoje.

Prema Ustavu Republike Srpske, član 103, gradu i opštini pripadaju prihodi utvrđeni zakonom i sredstvima za obavljanje povjerenih poslova.

Prihodi jedinica lokalne samouprave uključuju (Gavrić, Banović, Krause, 2009):

- lokalne poreze (na nekretnine, na prihod od poljoprivrede i šumarstva, na dobit od igara na sreću i ostali),
- lokalne takse (opštinske, administrativne, za komunalije i ostale),
- lokalne naknade (za uređenje građevinskog zemljišta, za korištenje prirodnih i drugih dobara od opšteg interesa, za prostorno i urbanističko planiranje i ostale),
- prihode od imovine (od najma, kamata, prodaje imovine),
- prihode od samodoprinosu,
- prihode od novčanih kazni izrečenih u prekršajnom postupku, a utvrđenih aktima opštine,
- ostale zakonom predviđene prihode.

Jedinice lokalne samouprave se mogu finansirati i iz kreditnih sredstava i emisijom municipalnih obveznica za izgradnju komunalnih i infrastrukturnih projekata i slično.

Prema svojevremeno objavljenim podacima (Euroblic, 5. decembar 2011. *Digli kredite veće od budžeta*) opštine i gradovi u Republici Srpskoj kreditno su zaduženi sa više od 290 miliona maraka. Riječ je o njihovom dugu na kraju 2010. godine koje je objavilo Ministarstvo finansija. Najveće zaduženje je imala Banja Luka, a prate je Bijeljina, Prijedor i Doboj. Trenutno, najzaduženije opštine su Kneževo, Šamac, Srbac, Gradiška, Laktaši, Novo Goražde, Istočni Stari Grad, Kozarska Dubica i Kostajnica. Opštine su obično zadužene po osnovu finansiranja važnih infrastrukturnih projekata, kao što su ulaganja u izgradnju vodovodnih mreža i puteva, ali nije rijetkost i kreditno zaduženje opština zbog izmirenja dugovanja i isplate plata zaposlenim.

6. SAVEZ OPŠTINA I GRADOVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Savez opština i gradova Republike Bosne i Hercegovine je izvorno konstituisan 1973. godine radi unapređenja i razvoja sistema lokalne samouprave i zaštite interesa lokalnih zajednica, ali radi trenutnog državno-političkog uređenja i teritorijalnog koncepta Bosne i Hercegovine, konstituisana su dva entitetska saveza, Savez općina i gradova Federacije BiH i Savez opština i gradova Republike Srpske.

Savez općina i gradova Federacije BiH je osnovan 2002. godine i ima za cilj razvoj, unapređenje rada i zaštitu interesa jedinica lokalne samouprave preko razmjene iskustava i mišljenja, promocije i zaštite zajedničkih interesa, učešća u konsultacijama za donošenje propisa, te saradnje sa nacionalnim i međunarodnim asocijacijama.

Savez opština i gradova Republike Srpske je osnovan 1998. godine u Brčkom i predstavlja nacionalnu asocijaciju udruženih opština a radi međusobne saradnje, pružanja servisa svojim članicama, razmjene iskustava, zastupanja njihovih interesa pred central-

nim organima, zajedničkih nastupa i djelovanja. Strategija Saveza je kreiranje i obezbjeđivanje visokih standarda u svim ključnim elementima organizacije, odnosno ciljeva, sredstava, strukture, kadrova, informacija i vitalnim elementima upravljanja, odnosno planiranja, odlučivanja, koordinacije i kontrole svih članica Saveza.

7. ODNOS SA CENTRALNOM VLAŠĆU I REFORMA LOKALNE SAMOUPRAVE

U Republici Srpskoj lokalna samouprava je pod pokroviteljstvom Ministarstva uprave i lokalne samouprave Vlade Republike Srpske, čija je osnovna djelatnost (Ministarstvo uprave i lokalne samouprave, 2011):

- sistem i organizacija državne uprave,
- sistem javnih službi,
- izradu zakonskih i podzakonskih akata iz nadležnosti Ministarstva,
- davanje mišljenja o usklađenosti akta o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta organa uprave sa zakonom i drugim propisima,
- studijsko-analitički i analitičko-kadrovski poslovi,
- plate zaposlenih u organima republičke uprave,
- poslovi državljanstva,
- lični status građana,
- poslovi inspekcijuskog nadzora u oblasti uprave,
- poslovi upravnog rješavanja u drugom stepenu,
- sastavljanje podnesaka u sudskim i drugim postupcima,
- poslove koordinacije reforme javne uprave,
- administrativne takse,
- poslovi centralne pisarnice i korespondencije za potrebe republičkih organa uprave,
- političko-teritorijalna organizacija Republike,
- organizacija i usavršavanje političko-teritorijalnog i izbornog sistema Republike,
- skupštinski sistem,
- političke organizacije i udruženja građana,
- fondacije,
- *studijsko-analitički i statističko-evidencioni poslovi koji se odnose na lokalnu samoupravu,*
- *izrada izvještaja o izvršenju politike jedinica lokalne samouprave za prethodnu godinu,*
- *obustavljanje od izvršenja odluka organa jedinica lokalne samouprave,*
- *administrativni nadzor nad radom organa jedinica lokalne samouprave i zakonitošću akata,*
- administrativno-stručne poslove, uključujući i informaciono dokumentacione, kojima se obezbjeđuje planiranje, praćenje i izvršavanje programa Ministarstva,

- poslovi koji se odnose na evropsku integracionu strategiju i politiku u oblasti uprave i lokalne samouprave,
- usklađivanje propisa sa zakonodavstvom EU u oblasti uprave i lokalne samouprave i druge poslove u skladu sa zakonom,
- upravni i drugi stručni poslovi republičke uprave koji nisu ovim zakonom dati u nadležnost drugih republičkih organa uprave. –

Na osnovu uvida u Godišnji izvještaj o napretku u implementaciji Akcionog plana 1, Strategije reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini, za period 01.01–31.12.2010. godine, uočavamo napredak u implementaciji planiranih mjera iz Akcionog plana 1, u odnosu na prethodni izvještajni period za 10,16%, dok je ukupna implementacija AP 1 49,23%.

Najveći napredak u implementaciji ostvaren je u oblasti Institucionalne komunikacije, 64,57%, a najmanji u oblasti Informacione tehnologije, tek 37,70%. U tabeli 1 prikazan je stepen implementacije AP 1 do 31.12.2010. godine, po nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini.

Tabela 1 Pregled implementacije AP 1 do 31.12.2010. godine po nivoima vlasti Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina	46,75 %
Republika Srpska	53,71 %
Federacija BiH	43,44 %
Brčko Distrikt	53,54 %

Izvor: Ministarstvo uprave i lokalne samouprave, 2011.

Prema pomenutom Izvještaju, ukupna implementacija Akcionog plana 1, Strategije reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini, po reformskim oblastima je prikazana na sledeći način:

Razvoj kapaciteta za donošenje politika i koordinaciju	47,51 %
Javne finansije	54,23 %
Upravljanje ljudskim potencijalima	51,61 %
Upravni postupak	39,74 %
Institucionalna komunikacija	64,57 %
Informacione tehnologije	37,70 %

Posmatrano sa aspekta Republike Srpske, ukupna implementacija Akcionog plana 1, Strategije reforme javne uprave u Republici Srpskoj, po reformskim oblastima je predstavljena na sledeći način:

Razvoj kapaciteta za donošenje politika i koordinaciju	49,07 %
Javne finansije	57,17 %
Upravljanje ljudskim potencijalima	53,10 %
Upravni postupak	50,20 %
Institucionalna komunikacija	67,44 %
Informacione tehnologije	45,25 %

Cjelokupan sistem lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, u svim njegovim aspektima, treba uskladiti sa ratifikovanom Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi i uslovima pristupanja Evropskoj uniji, u skladu sa propisima Vijeća Evrope, preko harmonizacije entitetskih zakona o lokalnoj samoupravi na nivou Bosne i Hercegovine ili uspostavljanjem okvirnog zakona o lokalnoj samoupravi na državnom nivou i uvrštavanjem njenog regulisanja u Ustav.

8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sistem lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini je razjedinjen na nivou entiteta i karakteriše ga visok stepen različitosti u pogledu nadležnosti i prihvaćenog sistema njegove organizacije i funkcionisanja, kao i nedovoljna saradnja između jedinica lokalne samouprave i u entitetima, a naročito u okvirima Bosne i Hercegovine. Ovako konstituisan sistem lokalne samouprave je kočnica ukupnog razvoja naše zemlje.

U Bosni i Hercegovini postoji visok stepen različitosti u pogledu ekonomske razvijenosti i kulturne raznolikosti, zbog čega je nemonotipski sistem opština prihvatljiv.

Ustav Bosne i Hercegovine ne reguliše lokalnu samoupravu, a na nivou Bosne i Hercegovine, ne postoji zakon o lokalnoj samoupravi, iako je ratifikovana Evropska povelja o lokalnoj samoupravi koja našu zemlju obavezuje. To znači da *normativna rješenja*, u pogledu lokalne samouprave u našoj zemlji, *nisu adekvatno usklađena*.

Nadležnosti jedinica lokalne samouprave i u Federaciji BiH i u Republici Srpskoj su dosta široko postavljene i mogu da pokriju sve potrebe članova lokalne zajednice.

Primjena različitih sistema lokalne samouprave, monotipskog sistema opštine u Republici Srpskoj i nemonotipskog u Federaciji BiH, je sa aspekta ratifikacije Evropske povelje o lokalnoj zajednici i interesa naše zemlje, u vezi pristupanja Evropskoj uniji, nedopustivo, jer je Bosna i Hercegovina sa tog gledišta obavezna da pitanje lokalne samouprave reguliše na nivou države putem Ustava ili zakona na državnom nivou. Međutim, posmatrano sa gledišta pravilnog obuhvata zadovoljavanja potreba članova lokalne zajednice i racionalnosti i efikasnosti u finansiranju jedinica lokalne samouprave, za Bosnu i Hercegovinu, kao višenacionalnu zajednicu, sa različitim stepenom razvoja, u različitim regionima, je prihvatljiv *nemonotipski sistem opština*.

Kada je u pitanju Savez opština i gradova, na nivou Bosne i Hercegovine *ne postoji ujedinjen Savez opština i gradova BiH*, što svjedoči i dokazuje nedovoljnu saradnju između pojedinih opština i gradova u Bosni i Hercegovini, pojedinačno ali i ukupno posmatrano.

Cjelokupan sistem lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, u svim njegovim aspektima treba uskladiti sa ratifikovanom Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi i uslovima pristupanja Evropskoj uniji, u skladu sa propisima Vijeća Evrope i mora biti uvrštena u Ustav Bosne i Hercegovine. To znači da je neophodna harmonizacija entitetskih zakona o lokalnoj samoupravi na nivou Bosne i Hercegovine ili uspostavljanje okvirnog zakona o lokalnoj samoupravi na državnom nivou.

Kada je u pitanju Savez opština i gradova, radi podizanja saradnje između jedinica lokalne samouprave, na nivou Bosne i Hercegovine je neophodno ujediniti entitetske saveze u jedan, *Ujedinjen savez opština i gradova BiH*, sa opstankom ili bez postojećih entitetskih saveza.

LITERATURA

- Vlada Republike Srpske. (2015). *Službeni glasnik RS br. 101/04. Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srpske*. [Elektronska verzija]. Preuzeto 14. septembra 2015, sa <http://www.vladars.net/sr-SP-2013.pdf>
- Vlada Federacije Bosne i Hercegovine. (2011). *Zavod za javnu upravu*. [Elektronska verzija]. Preuzeto 22. marta 2013, sa <http://www.fbihvlada.gov.ba/srpski/ministarstva/pravda.php>
- Gavrić, S., Banović, D., Krause, C. (2009). *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti*, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Konrad Adenauer.
- Kuzmanović, R., Dmičić, M. (2002). *Ustavno pravo*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova u Banjoj Luci.
- Kunić, P. (2010). *Upravno pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
- Ministarstvo uprave i lokalne samouprave. (2011). *Dostignuti nivo implementacije AP 1 Strategije za reformu javne uprave u Republici Srpskoj i BiH do 31.12.2010. godine*. [Elektronska verzija]. Preuzeto 23. decembra 2011, sa <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/muls/Pages/Default.aspx>
- Simović, M. N., Dmičić, M. (2005). *Ustav Republike Srpske*. Laktaši: Grafomark.
- Savez općina i gradova Federacije Bosne i Hercegovine. (2012). *Deklaracija Kongresa lokalne samouprave Federacije Bosne i Hercegovine*. [Elektronska verzija]. Preuzeto 25. marta 2013, sa [http://www.sogfbih.ba/uploaded/download/Kongres%20lokalne%20samouprave%20FBiH,%20Deklaracija%20\(Neum\)%20bos..pdf](http://www.sogfbih.ba/uploaded/download/Kongres%20lokalne%20samouprave%20FBiH,%20Deklaracija%20(Neum)%20bos..pdf)

SOCIJALNA REZILIJENTNOST

SOCIJALNA REZILIJENTOST KAO TEORIJSKI PRISTUP SOCIJALNOJ ODRŽIVOSTI¹

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1501004T

UDK 504.4:551.538

dr Tanja Trkulja²

*Arhitektonsko-građevinski fakultet
Univerzitet u Banjoj Luci
Banja Luka*

Sažetak:

Svedoci smo problema izazvanih klimatskim promenama i dramatičnim rastom urbanih sistema, koji se sve više razmatraju i analiziraju u političkim i akademskim krugovima. Pitanje koje se nameće jeste kako da se društvene zajednice nose sa ovim problemima, prevaziđu ih i nastave da se razvijaju bez psiho-fizičkih posledica. Socijalna održivost je važan koncept koji nudi odgovore na postavljeno pitanje. Takođe, teorija socijalne rezilijentnosti nudi modele za kreiranje socijalno održivih i zdravih zajednica.

U radu će se istražiti koncept socijalne održivosti i teorija socijalne rezilijentnosti u cilju definisanja karakteristika rezilijentnih zajednica, koje su jedino spremne da odgovore na velike društvene promene i prirodne katastrofe, kada ih zadese, i prevaziđu ih.

Ključne reči: *klimatske promene, rast urbanih sistema, socijalna održivost, teorija socijalne rezilijentnosti, karakteristike rezilijentnih zajednica*

1. UVOD

Kao odgovor na dramatičan rast urbanih sistema i moderne prakse razvoja, koje vode ka svetskoj krizi životne sredine i društva, ranix 1970-ix godina je nastao koncept

¹ Rad je nastao kao deo istraživanja u okviru doktorske disertacije naziva „Definisanje metodoloških principa regeneracije napuštenih železničkih koridora u Republici Srpskoj“, u sklopu Doktorskih akademskih studija na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

² Korespondent: Tanja Trkulja, e-mail: tanjatrkulja@hotmail.com, trkulja@agfbl.org

održivosti (Wheeler, 2004: 19). Ovaj koncept je važan za društvo, ekonomiju i životnu sredinu, posebno danas kada smo svedoci mnogih prirodnih katastrofa koje su inicirane klimatskim promenama i globalnim zatopljenjem na planeti Zemlji.

Klimatske promene se sve više smatraju pitanjem od ključnog strateškog značaja, naročito od strane političke i akademske zajednice. Mnoge zemlje preduzimaju korake u rešavanju pitanja klimatskih promena, kako na lokalnom tako i na međunarodnom nivou. Potrebno je smanjiti nivo emisija, povećati kvalitet života, očuvati prirodne ekosisteme, upravljati prirodnim resursima na održiv način i omogućiti visok nivo otpornosti na klimatske promene (__, 2013: 10). Kao preduslov za sve navedeno potrebno je kreirati održive društvene zajednice spremne da se nose sa promenama i da im se prilagode. U nastavku ovog rada razmatraće se utemeljenost koncepta socijalne održivosti (*concept of social sustainability*) u okviru teorije socijalne rezilijentnosti (*social resilience theory*).

2. SOCIJALNA ODRŽIVOST

Pojam 'održivost' se leksički može definisati kao „sposobnost da se nešto održi neumanjenim tokom određenog vremenskog perioda“ (Lélé, Norgaard, 1996: 355) ili „stanje koje može da se održava na određenom nivou“ (Kajikawa, 2008: 218). U centru socijalne održivosti je čovek ili grupa ljudi, odnosno određeno društvo. Održivo društvo je „ono koje traje više generacija, koje je dalekovidno, dovoljno fleksibilno i mudro da onemogući razaranje ili potkopavanje fizičkog i socijalnog sistema na kojima počiva“ (Janić, 1997: 32). Stoga, socijalna održivost znači „izbegavanje mogućih tenzija ili ozbiljnijih socijalnih konflikata u društvu“ (Slijepčević, Marković, Ilić, Ristić, 2013: 209). Ona podrazumeva i „pravičnu raspodelu proizvoda i smanjivanje jaza u stepenu razvijenosti između raznih društvenih i teritorijalnih grupa“ (Vujošević, Spasić, 1996: 4).³

Socijalna održivost uključuje, između ostalog, aktiviranje lokalnog stanovništva, kapitala, tehnologija i kulturnih raznolikosti sredine i zahteva određeni nivo kvaliteta života i sigurnosti (Zeković, 1996: 234). Osnovni socijalni pokazatelji održivog razvoja su: uticaj na opšti i posebni (regionalni) model socijalnog razvoja, uz registrovanje specifičnosti određenog područja (kulturnih, duhovnih, prirodnih) koje je neophodno pažljivo čuvati i razvijati; uticaj na demografske pojave i uticaj na socijalne sadržaje čiju strukturu i distribuciju treba ugraditi u urbanističke planove (Stojkov, 1998: 204).

Socijalna održivost se može bazirati na socijalnu održivost pojedinaca i njihovog blagostanja (zdravlje, smeštaj, izdržavanje, obrazovanje, mobilnost i jednakost) ili na socijalnu održivost kolektiva, tj. zajednice. Stoga se dalje proučavanje socijalne održivosti razmatra u okviru teorije socijalne rezilijentnosti koja definiše karakteristike socijalno održivih pojedinaca i grupe.

³ Ovo se može povezati sa principom održivosti socijalne jednakosti koji nastoji da obezbedi svim rasama i staležima društva jednaku raspodelu sredstava i pristup sadržajima kao i socijalno blagostanje: sigurnost, zdravlje i jednake uslove za sve članove zajednice u pogledu rešavanja stambenih problema, korišćenja urbanih i komunalnih usluga i rekreativnih sadržaja (Bätägan, 2011: 81).

3. SOCIJALNA REZILIJENTNOST

Koncept rezilijentnosti, koji je prvobitno razvijen da objasni ekološke procese, dodatno je razvijen i primenjen na socijalne probleme. To je dovelo do njegovog povezivanja sa društvenim naukama približavajući ga putu teorije (Röhring, Gailing, 2010: 79). Etimološki, termin *rezilijentnost* je na srpskom jeziku prevod engleske reči *resilience*, koja je formirana na osnovu latinske reči *resilire* što znači ‘oporaviti se’, i prvobitno je korišćen u fizici i nauci o materijalima da opiše sposobnost osobina materijala da izdrže velike sile, udare ili naprezanja (USAID, 2006: 10; The Young Foundation, 2012: 11). Bukvalni prevod bi bio ‘elastičnost’ ili ‘fleksibilnost’, ali u domaćoj literaturi se najčešće koristi termin ‘rezilijentnost’.

Značenje termina je prošireno 1940. godine kada je rezilijentnost stekla značaj u socijalnoj psihologiji i psihijatriji⁴ (The Young Foundation, 2012: 11), a dodatno popularizovano 1973. godine kada je kanadski ekolog Buz Holing (*Crawford Stanley (Buzz) Holling*) uveo koncept rezilijentnosti u ekologiju (Holling, 1973: 15). Od tada je rastao značaj termina, a njegovo korišćenje je prošireno na raznovrsne akademske i političke oblasti: ekologiju, društvene nauke, ekonomiju i inženjerstvo⁵ (The Young Foundation, 2012: 11).

Uprkos širokom rasponu disciplina u kojima se termin koristi, najpopularnija tumačenja rezilijentnosti su nastala u psihologiji i ekologiji, prema kojima ona predstavlja sposobnost subjekta (ljudi, ekoloških sistema, preduzeća itd.) da se nose sa štetnim događajima, a zatim odskoče i vrate se u funkcionalno stanje (The Young Foundation, 2012: 11-12).

Sociolozi koriste termin ‘rezilijentnost’ da objasne kako ljudske sposobnosti vratiti u normalu nakon apsorbovanja stresa ili preživljavanja negativnih promena (Surjan, Sharma, Shaw, 2011: 17-18). Njegov jedinstveni potpis je transformacija nepovoljnih okolnosti u lični, relacioni i kolektivni rast kroz jačanje postojećih društvenih angažmana i razvijanje novih odnosa, sa kreativnim kolektivnim akcijama (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 44).

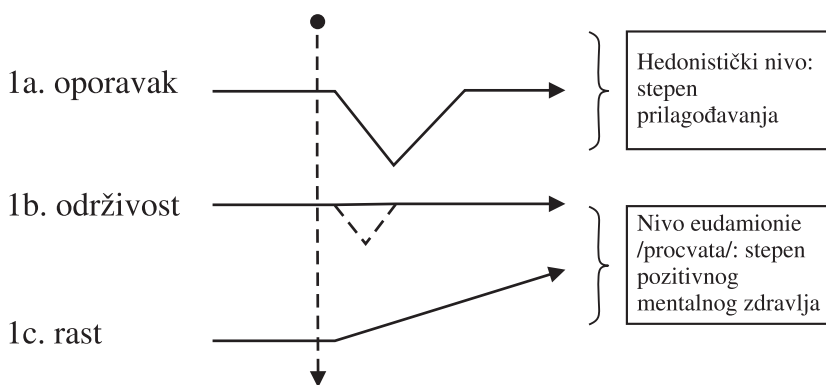
Postoji mnogo načina da se rezilijentnost otkrije u životima ljudi i njihovih zajednica. Primera rezilijentnosti ima u izobilju, tema prožima svakodnevne razgovore i služi kao izvor inspiracije za istrajnost u izazovnim vremenima. Termin ‘rezilijentnost’ se odnosi na ‘sposobnost da se oporavi’. Međutim, naučna upotreba termina često uključuje dodatne konceptualizacije rezilijentnosti, koje se proširuju izvan ove početne definicije.

Muraj (*K. Murray*) i Zautra (*A. Zautra*) koriste ovu širu konceptualizaciju rezilijentnosti da definišu termin kao adaptivni odgovor na nedaće kroz tri procesa: oporavak, održivost i rast. Svaki proces obuhvata jedinstvene aspekte rezilijentnosti koji su evidentni u iskustvu naroda, ali i u literaturi fokusiranoj na rezilijentnost. Prvo i najvažnije je *oporavak* koji je dominantna definicija i fokus literature o rezilijentnosti. Kao odgovor na

⁴ Veći deo ovih ranih radova se odnosio na strategije preživljavanja dece i sposobnost dece da ‘odskoče’ nakon teških ili traumatskih događaja, kao što su smrt člana porodice ili razvod roditelja. Ovo je navelo mnoge istraživače da se zapitaju zašto su određena deca psihički veštija da prevaziđu nepovoljne periode svog života od druge dece i koji su ‘zaštitni faktori’ koji im omogućavaju da tako deluju (The Young Foundation, 2012: 11).

⁵ Uključujući i studije razvoja, studije katastrofa, klimatske promene i ekološke studije, poslovno upravljanje, genetiku i socijalnu i ekonomsku politiku (The Young Foundation, 2012: 11–12).

značajne stresore, ljudi često doživljavaju afektivnu uznemirenost, a oporavak sugeriše da su oni u stanju da naprave neophodna psihofiziološka i socijalna prilagođavanja i vrte se na svoj nivo funkcionisanja pre stresa. Mnogi ljudi su u stanju da istraju i nastave napred sa malo ili nimalo znakova uticaja stresora. Ovo svedoči o zajedničkom iskustvu održivosti i sposobnosti mnogih da napreduju uprkos nedaćama. Ljudi mogu da dožive blagi pad u funkcionisanju i da nastave da se kreću napred, ka ličnim ciljevima i ciljevima koji čine njihove živote značajnim, sa malo ili nimalo uticaja stresora na njihovo celokupno zdravlje i blagostanje. To takođe može da podrazumeva *održavanje* pozitivnih uticaja ljudi, pozitivan pol hedonističkog aspekata blagostanja, čak i kad negativan uticaj nastane dok su suočeni sa stresom. Rezilijentnost se takođe odnosi na *rast* koji uključuje dodatne dobitke i napredak prateći nedaće kroz nova učenja i postizanje jačeg osećaja sopstva. Ona čak može da doprinese novom pravcu života koji mu daje smisao (ovaj aspekt rezilijentnosti je takođe u vezi sa konceptima posttraumatskog rasta). Ljudi mogu da rastu i razvijaju se nakon stresa na način da poboljšaju svoje ukupno blagostanje kao što su sticanje novih veština, jačanje samopouzdanja ili pružanje nove životne perspektive (Slika 1) (Murray, Zautra, 2012: 337–338).

Slika 1 Putanje rezilijentnosti: oporavak, održivost i rast (Murray, Zautra, 2012: 338)

U ispitivanju karakteristika rezilijentnog reagovanja često se dešava da ljudi i zajednice mogu biti uspešni na jednoj ali ne i na drugoj putanji rezilijentnosti. Moguće je da se oporave od negativnih okolnosti bez učenja iz iskustva, kao i da rastu tokom traumatskih događaja, ali da se još uvek bore sa oporavkom.⁶ Tri putanje rezilijentnosti (oporavak, održivost i rast) se primenjuju podjednako na zajednice kao i na pojedince (Murray, Zautra, 2012: 339).

Mnogi autori su definisali pojam socijalne rezilijentnosti. Tako npr. Longstaff (*P.H. Longstaff*) smatra da je socijalna rezilijentnost „sposobnost pojedinca, grupe ili organizacije da nastave svoje postojanje (ili ostaju više ili manje stabilni) dok su suočeni sa nekom vrstom poremećaja“ (Longstaff, 2005: 27). Birkner (*H.J. Birkner*) označava socijalnu rezilijentnost kao „sposobnost pojedinaca, društvenih grupa ili predmeta da nadok-

⁶ Ovo je očigledno među vojnicima koji se vraćaju iz borbe sa većim osećajem svrhe u svojim životima, ali i dalje pate od posttraumatskih stresnih poremećaja (King, L., King, D., Fairbank, J., Keane, T., Adams, G., 1998).

nade štete koje su nastale ili da ponovo uspostave funkcionalnost koju su izgubili, tj. sposobnost da fleksibilno odgovore na opasnosti“ (Bürkner, 2009: 14). Lang (*T. Lang*) smatra da socijalna rezilijentnost predstavlja „motivaciju ljudi koja im omogućava da se nose sa kritičnim događajima“ (Lang, 2010: 16), a Kasiopo (*J.T. Cacioppo*) da je socijalna rezilijentnost inherentno izgrađena na više nivoa i pokazuje „sposobnost pojedinaca, ali i grupe, da se kultivišu, uključe i održe pozitivne društvene odnose i da izdrže i oporave se od stresa i socijalne izolacije“ (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 43). Noris (*F.H. Norris*) i saradnici definišu socijalnu rezilijentnost kao proces koji povezuje set adaptivnih kapaciteta u pozitivnu putanju funkcionisanja i kao proces adaptacije posle poremećaja (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 131).

Socijalna rezilijentnost predstavlja paradigmatičnu promenu u načinu razmišljanja ljudi o drugim ljudima i njihovim problemima i stoga zahteva svež pogled na oblikovanje intervencija koje povećavaju verovatnoću rezilijentnog ishoda. Socijalna rezilijentnost je višeslojna konstrukcija jer predstavlja obeležje grupe, ali i karakteristike pojedinaca u grupi (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 46). Stoga se ona izučava kao individualna rezilijentnost (*individual resilience*) i kolektivna rezilijentnost/rezilijentnost zajednice (*community resilience*).

Individualna rezilijentnost. Individualna rezilijentnost predstavlja „proces, sposobnosti ili obrasce pozitivne adaptacije tokom ili nakon izlaganja štetnim iskustvima koji imaju potencijal da poremete ili unište uspešno funkcionisanje ili razvoj osobe“ (Castleden, McKee, Murray, Leonardi, 2011: 372). Rezilijentnost je proces a ne osobina; štaviše, ona funkcioniše kroz ceo životni vek – pre, tokom i posle negativnih iskustava. Ona uključuje niz individualnih kvaliteta koji sadrže aktivno posredovanje fleksibilnih odgovora na različite okolnosti, sposobnost da se iskoriste mogućnosti, samoodražavajući stil koji olakšava učenje iz iskustva i posvećenost odnosima. Porodični uticaji, ekološki i genetski posredovani, su važni koliko i efekti škole i vršnjačke grupe, kohezije zajednice i njene efikasnosti (Rutter, 2012: 40–41).

Individualna rezilijentnost je suštinski višeslojna i obuhvata: karakteristične načine ponašanja pojedinaca (npr. ugodnost, pouzdanost, pravičnost, saosećanje, poniznost, velikodušnost, otvorenost), međuljudske resurse i sposobnosti pojedinaca (npr. deljenje, pažljivo slušanje, precizno opažanje drugih i empatija, komunikacijska briga i poštovanje drugih, saosećajnost za potrebe drugih, samilost i praštanje drugima) i kolektivne resurse i sposobnosti pojedinaca (npr. grupni identitet, centralnost, kohezija, tolerancija, otvorenost, pravila za upravljanje) (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 44).

Može se izdvojiti devet individualnih resursa koji neguju socijalnu rezilijentnost. Prvi individualni resurs se odnosi na kapacitet i motivaciju da se drugi vide ispravno i sa empatijom: razumevanje različitih iskustava i percepcija drugih ljudi iz njihove perspektive. Drugi individualni resurs podrazumeva osećaj povezanosti sa drugim pojedincima i kolektivima: prihvatanje stabilnih, pozitivnih odnosa podstičući blagostanje bez socijalne isključenosti ili proterivanja. Treći individualni resurs predstavlja komunikacija sa brigom i poštovanjem drugih ljudi: signalizacija brige za dobrobit i razumevanje drugih putem određenih akata. Četvrti individualni resurs podrazumeva posmatranje drugih ljudi u odnosu na sebe: promovisanje veze sa drugima bez potcenjivanja nečijeg ugleda, što često dovodi do odbrambenog samozaštitnog ponašanja koje može da kreira udaljenost od drugih ljudi. Peti individualni resurs čine vrednosti koje promovišu dobrobit za sebe i druge: dobročinstvo (briga za druge ljude sa kojima često kontaktiramo) i univerzalizam

(briga za čovečanstvo). Ove vrednosti olakšavaju prosocijalnu spoznaju, motivaciju i delovanje kao što su altruizam, tolerancija, saradnja, empatija i poverenje. Šesti individualni resurs predstavlja sposobnost da se adekvatno i potencijalno reaguje na društvene probleme: promovisanje konstruktivne, timski orijentisane strategije rešavanja problema i izbegavanje pojedinačno usmerene strategije i socijalnog pritiska koji guši otvorenu komunikaciju. Sedmi individualni resurs podrazumeva adekvatno i efikasno izražavanje socijalnih emocija: omogućavanje ljudima da izraze emocije na konstruktivan način (društvena zahvalnost, saosećanje, ljubomora i usamljenost) i promovisanje odgovarajućih odgovora na pokazane socijalne emocije drugih ljudi (naklonost, praštanje i poštovanje). Osmi individualni resurs čini poverenje, tj. vera da možemo da se oslonimo na druge i spremnost da delujemo po pretpostavci da je drugi dobronameran. Kada ljudi veruju, oni mogu da se otvore drugima i signaliziraju svoje namere ka njima, čime ih pozivaju na saradnju i uzajamno korisne akcije; poverenje teži da bude situaciono uslovljeno i uključuje prethodno iskustvo sa istim osobama. Deveti individualni resurs predstavlja tolerancija i otvorenost: vrednovanje različitih perspektiva i priznavanje da mnogi zadaci zahtevaju koordinaciju između osoba sa različitim iskustvima, vrednostima i prioritetima (Cacioppo, Reis, Zautra, 2011: 47).

Individualnu rezilijentnost pojedini autori izjednačavaju sa psihološkom rezilijentnošću. Termin rezilijentnost je počeo učestalo da se pojavljuje u psihološkim naukama 1980-ih godina i bio je metafora za „sposobnost pojedinca da se oporavi nakon izloženosti hroničnom i akutnom stresu“ (Ungar, 2012: 13) ili „sposobnost pojedinca da se uspešno prilagodi i dobro nosi sa negativnim iskustvima i nepoznatim situacijama, posebno visoko stresnim ili traumatskim događajima“ (Bonnano, 2005: 136) i „sposobnost za generativno iskustvo i pozitivne emocije“ (Bonnano, 2004: 20–21).

Ključne karakteristike individualne rezilijentnosti uključuju snažan osećaj lične sposobnosti i efikasnosti, dobro obaveštenu svest o promenljivim životnim uslovima, jake veštine rešavanja problema i jake socijalne veze i sisteme podrške (Luthar, Cicchetti, Becker, 2000). Postoji mnogo dokaza da sposobnost pojedinca da se bavi izazovnim događajima značajno utiče ne samo na brzinu i fleksibilnost odgovora, nego i na njegovu sposobnost da predvidi i oblikuje svoj život (Edwards, Wiseman, 2011: 186).

Kolektivna rezilijentnost. Rezilijentnost zajednice je složen proces koji podrazumeva interakciju pojedinaca, porodica, grupa i životne sredine (Withanaarachchi, 2013: 6-7). Zajednica je identifikovana kao „dinamičan i promenljiv društveni okvir koji uključuje grupu pojedinaca i organizacija međusobno povezanih geografski ili zajedničkim interesima“ (Zautra, Hall, Murray, 2008: 131). Zajednice se sastoje od izgrađenog, prirodnog, društvenog i ekonomskog okruženja koji utiču jedni na druge. Diskusije o kolektivnoj rezilijentnosti često napominju da je „celina više od zbira njenih delova“ (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 128), što znači da kolekcija rezilijentnih pojedinaca ne garantuje rezilijentnost zajednice. S druge strane, ljudi u zajednicama mogu biti „rezilijentni zajedno, ali pojedinačno ni blizu na sličan način“ (Brown, Kulig, 1996/97: 43), što znači da rezilijentnost zajednice ne garantuje istu rezilijentnost pojedinaca.

Ključna stvar je da rezilijentni pojedinci mogu iskusiti određen oblik prolaznog reagovanja na stres. Međutim, te reakcije su obično blagog do umerenog stepena, relativno kratkotrajne, i značajno ne ometaju njihovu sposobnost da nastave svoje funkcionisanje. Naime, to ne znači da ljudi koji pokazuju rezilijentne ishode nisu uznemireni zbog

novonastalih stresnih događaja nego se, pre svega, izuzetno dobro nose sa njima i u stanju su da nastave da ispunjavaju svoje svakodnevne životne potrebe (Bonanno, Mancini, 2008: 371).

Rezilijentnost zajednice, u odnosu na događaje potencijalne opasnosti, određuje nivo do kojeg zajednica raspolaže neophodnim resursima i u stanju je da se organizuje pre potencijalne opasnosti ili kada je to potrebno (Surjan, Sharma, Shaw, 2011: 18–19). Rezilijentna zajednica ima sposobnost da predvidi rizik, ograniči njegov uticaj i brzo se oporavi putem opstanka, adaptacije, evolucije i rasta dok je suočena sa burnom promenom (Withanaarachchi, 2013: 6).

Rezilijentnost zajednice je aktuelnija, više istražena tema od teme individualne rezilijentnosti i mnogi autori su definisali njen pojam. Tako, na primer, Braun (*D. Brown*) i Kulig (*J. Kulig*) definišu rezilijentnost zajednice kao „sposobnost zajednice da se oporavi ili lako prilagodi nesreći ili produženom trajanju stresa“ (Brown, Kulig, 1996/97: 30), a Paton (*D. Paton*) i saradnici kao „sposobnost zajednice da odskoči i efikasno koristi fizičke i ekonomske resurse, kao i sposobnost zajednice da pomogne u oporavku od opasnosti“ (Paton, Millar, Johnston, 2001: 158).

Adger (*W.N. Adger*) naglašava da rezilijentnost zajednice predstavlja „sposobnost zajednice da se nosi sa spoljnim stresovima i poremećajima koji su rezultat društvenih, političkih i ekoloških promena“ (Adger, 2000: 347), a Dža (*A.K. Jha*) i saradnici kao „sposobnost da se samostalno organizuje, prilagodi stresovima i poveća svoj kapacitet za učenje i adaptaciju; sposobnost da pozitivno odgovori na promene ili stres i održava svoje osnovne funkcije“ (Jha, Miner, Stanton-Geddes, 2013: 22).

Drugačiji pristup definisanja rezilijentnosti zajednice nude Ganor (*M. Ganor*) i Ben-Levi (*Y. Ben-Lavy*), koji smatraju da rezilijentna zajednica treba da bude sposobna da „se bavi neprestanim, dugoročnim stresom, pronađe nepoznatu unutrašnju snagu i resurse kako bi se efikasno nosila sa stresom i da mu se prilagodi i bude fleksibilna“ (Ganor, Ben-Lavy, 2003: 106), kao i Noris i saradnici koji rezilijentnosti zajednice vide kao „proces koji povezuje mrežu adaptivnih kapaciteta⁷ (resursa sa dinamičkim atributima) ka pozitivnoj putanji funkcionisanja i adaptaciji nakon poremećaja“ (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 127–128).

Određen broj autora je definisao rezilijentnost zajednice u kontekstu pripreme za poremećaje. Tako, na primer, Bruno (*M. Bruneau*) i saradnici definišu rezilijentnost zajednice kao „sposobnost ublažavanja opasnosti, koje sadrže efekte katastrofa, a kada do njih dođe sprovode se aktivnosti oporavka na način da se minimiziraju socijalni poremećaji“ (Bruneau, Chang, Eguchi, Lee, O'Rourke, Reinhorn, Shinozuka, Tierney, Wallace, vonWinterfeldt, 2003: 735). Takođe, Ahmed (*R. Ahmed*) i saradnici definišu rezilijentnost zajednice kao „razvoj materijalnih, fizičkih, društveno-političkih, socio-kulturnih i psiholoških resursa koji promovišu bezbednost stanovnika i amortizuju nesreće“ (Fayazi, Lizarralde, 2013: 149).

Prema Kimhaju (*S. Kimhi*) i Šamiju (*M. Shamai*), rezilijentnost zajednice predstavlja njenu „sposobnost da se uspešno bavi tekućim političkim nasiljem“ (Kimhi, Shamai, 2004: 439), a prema Feferbaumu (*B. Pfefferbaum*) i saradnicima, „sposobnost člano-

⁷ Noris (*F. Norris*) i saradnici smatraju da rezilijentnost zajednice proizilazi iz četiri osnovna seta adaptivnih kapaciteta: 1.) ekonomski razvoj, 2.) socijalni kapital, 3.) informisanje i komunikacije i 4.) kompetentnost zajednice, koji svi zajedno obezbeđuju strategiju za spremnost zajednice za katastrofe (Norris et al., 2008: 127).

va zajednice da namerno preduzmu značajnu kolektivnu akciju kako bi otklonili uticaj stresora, da tumače okruženje, intervenišu i dalje se razvijaju“ (Pfefferbaum, Reissman, Pfefferbaum, Klomp, Gurwitch, 2005: 349).

U odnosu na oporavak od poremećaja rezilijentna zajednica se definiše kao „kapacitet zajednice, njenih veština i znanja koji omogućavaju da u potpunosti učestvuje u oporavku od katastrofa“ (Coles, Buckle, 2004: 7), kao i „spособnost korišćenja iskustva od doživljenih promena, u cilju kontinuiranog razvoja, i sposobnost odgovora na stres i promenu na kreativne načine kako bi se ona suštinski transformisala“ (Maguire, Cartwright, 2008: 5).

Srž svih navedenih definicija je da rezilijentna zajednica obuhvata njenu sposobnost da se oporavi, kao i sposobnost da se proaktivno i namerno transformiše u cilju eliminacije ili smanjenja uticaja predstojećih šokova. Ovaj proaktivni, transformacioni kvalitet je posebno važan u razumevanju i izgradnji rezilijentne zajednice u odnosu na klimatske varijabilnosti jer kapacitet ljudskih bića da se prilagode klimatskim promenama nije neograničen (Edwards, Wiseman, 2011: 187).

Noris i saradnici prezentuju rezilijentnost zajednice kao strategiju za promovisanje efikasne spremnosti i reakcije na katastrofe (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 128). Za razliku od mnogih stresora, katastrofa utiče na čitavu zajednicu; članovi su joj zajedno izloženi i moraju da se zajedno oporave (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche, Pfefferbaum, 2008: 145). Kvaliteti rezilijentne zajednice su: razumevanje opasnosti koja pretili zajednici; razumevanje strukture zajednice, starosti ljudi, mesta njihovog življenja i vrste njihovih potreba; razumevanje raspoloživih mogućnosti i potreba svakog člana zajednice; razumevanje raspoloživih resursa i odakle će oni biti obezbeđeni; razumevanje geografske oblasti, izgrađenog okruženja i saobraćajne infrastrukture; razumevanje rešenja kojima se može sačuvati zajednica; sprovođenje procesa oporavka u mestu dešavanja katastrofe; širenje informacija između članova zajednice i obezbeđivanje vođstva i mogućnost procene ranjivosti zajednice (Withanaarachchi, 2013: 7).

Centar za preduzimljivost zajednice (*Center for Community Enterprise-CED*) je razvio model rezilijentne zajednice (*Community Resilience Model*) koji je zasnovan na znanju ljudi o uspešnom funkcionisanju zajednice. Model se sastoji od dva nivoa informacija, a u njegovom centru su četiri dimenzije rezilijentnosti: 1) ljudi koji zastupaju stav ‘može da se uradi’, koji je vidljiv u njihovom proaktivnom reagovanju na promene; 2) društvene i ekonomske razvojne organizacije koje obaveštavaju i uključuju javnost u programe oporavka/održivosti/razvoja i pokazuju visok nivo saradnje sa drugima; 3) resursi koji trebaju da se analiziraju i koriste na adekvatan način u cilju ostvarivanja ciljeva za dugoročnu budućnost zajednice; 4) procesi u zajednici kojima se ispituju lokalni procesi planiranja, participacije i implementacije; plan postaje integrisan u rad organizacija uključenih u planiranje i sadrži strategije koje spajaju socijalne i ekonomske probleme i njihova rešenja; rezilijentne zajednice imaju široku viziju svoje budućnosti, uključuju ključne sektore u realizaciju svojih ciljeva i ocenjuju rezultate na regulativnoj osnovi (Slika 2). Sve četiri dimenzije rezilijentnosti su međusobno povezane. Prve tri opisuju prirodu i raznolikost resursa dostupnih zajednici za razvoj. Četvrta dimenzija opisuje pristupe i strukture dostupne zajednici za organizovanje i korišćenje resursa na produktivan način (USAID, 2006: 25–26).

Slika 2 Model rezilijentne zajednice (USAID, 2006: 25)

Svaka dimenzija rezilijentnosti se razvija u niz detaljnijih ‘karakteristika rezilijentnosti’ koje predstavljaju specifične faktore koji se mogu ispitati u zajednici da bi se procenio nivo njene rezilijentnosti. Ovaj model definiše 23 karakteristike, ali one nisu konačne jer je svaka zajednica jedinstvena. Zajednice će doživeti različit nivo rezilijentnosti na svakoj karakteristici, a ovi nivoi se mogu promeniti tokom vremena (USAID, 2006: 26).

4. KARAKTERISTIKE SOCIJALNE REZILIJENTNOSTI

Imajući u vidu teorijsku postavku socijalne rezilijentnosti, individualne i kolektivne, može se zaključiti da rezilijentni pojedinci ili zajednice u periodu dok su suočeni sa katastrofama ili promenama prolaze kroz faze oporavka, održivosti i razvoja. Budući da je planeta Zemlja suočena sa problemima koje uzrokuju klimatske promene, a njeni urbani sistemi sa dramatičnim rastom i razvojem, potrebno je definisati karakteristike rezilijentnih sistema. Nekoliko autora (Goodman, Speers, McLeroy, Fawcett, Kegler, Parker, Smith, Sterling, Wallerstein, 1998: 259; Bruneau, Chang, Eguchi, Lee, O’Rourke, Reinhorn, Shinozuka, Tierney, Wallace, vonWinterfeldt, 2003: 737–738; Kilper, Thurmann, 2010: 117; Wilkinson, 2011: 162; Jha, Miner, Stanton-Geddes, 2013: 9–10, 47) je definisalo ove karakteristike posmatrane iz ugla socijalne rezilijentnosti, a one se mogu grupisano prikazati kao:

- robusnost – sposobnost zajednice da izdrži stres bez patnje zbog degradacije;
- snaga – odnosi se na snagu zajednice da se nosi sa promenama;
- redundantnost (mera u kojoj su elementi zamenljivi u slučaju njihovog oštećenja ili uništenja) – odnosi se na resurs raznovrsnosti: zajednice koje zavise od uskih resursa su manje u stanju da se nose sa promenama koje podrazumevaju trošenje resursa (zavisnost resursa kao suprotnost redundantnosti);

- brzina (kapacitet zajednice da blagovremeno ostvari ciljeve sa minimalnim gubicima) – odnosi se na to koliko brzo zajednice mogu da reaguju i koriste resurse;
- sposobnost predviđanja – sposobnost zajednice da strateški predvidi buduće promene;
- informisanost – informacije o katastrofi ili promeni pružaju članovima zajednice osnovu za određivanje prioriteta mera za njeno ublažavanje;
- snalažljivost – kapacitet zajednice da identifikuje probleme i mobilize resurse ukoliko je ugrožena;
- socijalna integracija – doprinosi poboljšanju kvaliteta života, atraktivnosti i eliminaciji stigmatizovane slike zajednice;
- kultivisanost sistema i edukacija – korišćenje transfernog znanja, veština i sredstava koji utiču na socijalne sisteme; kombinovanje eksperimentalnog i iskustvenog znanja;
- participacija – učešće članova zajednice i zainteresovanih strana u urbanim projektima, uključujući i javno-privatno partnerstvo;
- mogućnost samoorganizovanja – sposobnost zajednice da se sama organizuje;
- smanjivanje urbanog siromaštva – posebno je osetljivo na uticaje katastrofa na lokacije domova siromašnih članova zajednice, nedovoljna sredstava za život i nedostatak pouzdanih osnovnih usluga.

Navedenih 12 karakteristika su izdvojene kao ključne i njih je potrebno zadovoljiti prilikom izgradnje rezilijentnih socijalnih sistema. Međutim, kao što je već rečeno, one nisu konačne jer je svaka zajednica drugačija, jedinstvena.

5. ZAKLJUČAK

Klimatske promene i dramatičan rast urbanih sistema izazivaju probleme sa kojima se danas suočavaju društvene zajednice. Pitanje koje se postavilo u ovom radu je kako da se društvene zajednice nose sa ovim problemima, prevaziđu ih i nastave da se razvijaju bez psiho-fizičkih posledica. Da bi se odgovorilo na postavljeno pitanje istraženi su koncept socijalne održivosti i teorija socijalne rezilijentnosti koje definišu modele i karakteristike rezilijentnih zajednica.

Čovek ili grupa ljudi su u centru socijalne održivosti, koja uključuje aktiviranje lokalnog stanovništva, kapitala, tehnologija i kulturnih raznolikosti sredine uz zadovoljavanje određenog nivoa kvaliteta života i sigurnosti. Socijalna održivost se može bazirati na socijalnu održivost pojedinaca ili kolektiva (zajednice) i njihovog blagostanja. Takođe, socijalna rezilijentnost se izučava kao individualna rezilijentnost (predstavlja karakteristike pojedinaca u grupi) i kao kolektivna rezilijentnost/rezilijentnost zajednice (predstavlja obeležja grupe).

Teorija socijalne rezilijentnosti kao odgovor na katastrofe ili promene definiše tri procesa: oporavak, održivost i rast. Oporavak je fokus literature o socijalnoj rezilijentnosti i on sugerise da su ljudi u stanju da naprave neophodna psiho-fiziološka i socijalna

prilagođavanja i vrate se na svoj nivo funkcionisanja pre katastrofe ili promene sa kojom se suočavaju. Održivost se odnosi na održavanje pozitivnih uticaja ljudi, čak i kada su izloženi negativnom uticaju. Rast podrazumeva dodatne dobitke i napredak zajednice nakon katastrofe pomoću novih veština, saznanja i učenja, kao i poboljšanje ukupnog blagostanja, jačanje samopouzdanja i pružanje novih životnih perspektiva.

Na osnovu teorijskih postavki socijalne rezilijentnosti razvijen je model rezilijentne zajednice koji ističe četiri međusobno povezane dimenzije rezilijentnosti: ljude, društvene i ekonomske razvojne organizacije, resurse i procese u zajednici. Dimenzije rezilijentnosti su dalje razvijene u niz detaljnijih karakteristika rezilijentnosti, koje nisu konačne jer predstavljaju specifične faktore svake pojedinačne, jedinstvene zajednice.

Rad predstavlja pregled literature povezane sa socijalnom održivošću i teorijom socijalne rezilijentnosti, ali definiše i model i karakteristike za kreiranje rezilijentnih socijalnih sistema. Ovakvi sistemi su jedino spremni da se adekvatno nose sa prirodnim katastrofama i društvenim promenama dok su suočeni sa njima, prevaziđu ih, oporave se i dalje se razvijaju kao 'pametniji' socijalni sistemi, tj. sa više iskustvenog znanja.

LITERATURA

- __, (2013). *Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu*. Retrieved May 12, 2014, from [http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/Strategija prilagodavanja na klimatske promjene i niskoemisio.pdf](http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mgr/Documents/Strategija_prilagodavanja_na_klimatske_promjene_i_niskoemisio.pdf)
- Adger, W. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24, 347–364.
- Bätāgan, L. (2011). Smart Cities and Sustainability Models. *Informatica Economică*, 15(3), 80–87.
- Bonanno, G. A., & Mancini, A. D. (2008). The Human Capacity to Thrive in the Face of Potential Trauma. *Pediatrics, Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 121(2), 369–375.
- Bonnano, G. A. (2005). Resilience in the face of potential trauma. *Current Directions in Psychological Science*, 14(3), 135–138.
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28.
- Brown, D., & Kulig, J. (1996/97). The concept of resiliency: Theoretical lessons from community research. *Health and Canadian Society*, 4, 29–52.
- Bruneau, M., Chang, S., Eguchi, R., Lee, G., O'Rourke, T., Reinhorn, A., Shinozuka, M., Tierney, K., Wallace, W., & vonWinterfeldt, D. (2003). A framework to quantitatively assess and enhance the seismic resilience of communities. *Earthquake Spectra*, 19, 733–752.
- Bürkner, H. J. (2009). *Vulnerabilität und Resilienz – Forschungsstand und sozialwissenschaftliche Untersuchungsperspektiven*. Unpublished manuscript.
- Cacioppo, J., Reis, H., & Zautra, A. (2011). Social Resilience. The Value of Social Fitness With an Application to the Military. *American Psychologist*, 66(1), 43–51.

- Castleden, M., McKee, M., Murray, M., & Leonardi, G. (2011). Resilience thinking in health protection. *Journal of Public Health* 33(3), 369–377.
- Coles, E., & Buckle, P. (2004). Developing community resilience as a foundation for effective disaster recovery. *The Australian Journal of Emergency Management*, 19(4), 6–15.
- Edwards, T., & Wiseman, J. (2011). Climate Change, Resilience and Transformation: Challenges and Opportunities for Local Communities. In I. Weissbecker (Ed.), *Climate Change and Human Well-Being: Global Challenges and Opportunities* (pp. 185–200). New York: Springer Science+Business Media.
- Fayazi, M., & Lizarralde, G. (2013). The role of low-cost housing in the path from vulnerability to resilience. *International Journal of Architectural Research*, 7(3), 146–167.
- Ganor, M., & Ben-Lavy, Y. (2003). Community resilience: Lessons derived from Gilo under fire. *Journal of Jewish Communal Service*, Winter/Spring, 105–108.
- Goodman, R., Speers, M., McLeroy, K., Fawcett, S., Kegler, M., Parker, E., Smith, S.R., Sterling, T., & Wallerstein, N. (1998). Identifying and defining the dimensions of community capacity to provide a basis for measurement. *Health Education & Behavior*, 25, 258–278.
- Holling, C. (1973). Resilience and the stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23.
- Janić, M. (1997). *Održiv razvoj ljudskih naselja zemalja u tranziciji*. Beograd: Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje: Direkcija za građansko zemljište i izgradnju.
- Jha, A. K., Miner, T. W., & Stanton-Geddes, Z. (2013). *Building Urban Resilience: Principles, Tools and Practice*. Washington: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Kajikawa, Y. (2008). Research core and framework of sustainability science. *Sustainability Science*, 3, 215–239.
- Kilper, H., & Thurmann, T. (2010). Vulnerability and Resilience: A Topic for Spatial Research from a Social Science Perspective. In B. Müller (Ed.), *Urban Regional Resilience: How Do Cities and Regions Deal with Change?* (pp. 113–119). New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Kimhi, S. & Shamai, M. (2004). Community resilience and the impact of stress: Adult response to Israel’s withdrawal from Lebanon. *Journal of Community Psychology*, 32(4), 439–451.
- King, L., King, D., Fairbank, J., Keane, T., & Adams, G. (1998). Resilience-recovery factors in post-traumatic stress disorder among female and male Vietnam veterans: Hardiness, postwar social support, and additional stressful life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 420–434.
- Lang, T. (2010). Urban Resilience and New Institutional Theory – A Happy Couple for Urban and Regional Studies? In B. Müller (Ed.), *Urban Regional Resilience: How Do Cities and Regions Deal with Change?* (pp. 15–24). New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Lélé, S., & Norgaard, R. B. (1996). Sustainability and the scientist’s burden. *Conservation Biology*, 10(2), 354–365.

- Longstaff, P. (2005). *Security, resilience, and communication in unpredictable environments such as terrorism, natural disasters, and complex technology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Luthar, S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543–562.
- Maguire, B., & Cartwright, S. (2008). *Assessing a community's capacity to manage change: A resilience approach to social assessment*. Canberra: BRS Publication Sales.
- Murray, K., & Zautra, A. (2012). Community Resilience: Fostering Recovery, Sustainability, and Growth. In M. Ungar (Ed.), *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice* (pp. 337–345). New York: Springer Science+Business Media.
- Norris, F., Stevens, S., Pfefferbaum, B., Wyche, K., & Pfefferbaum, R. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41, 127–150.
- Paton, D., Millar, M., & Johnston, D. (2001). Community resilience to volcanic hazard consequences. *Natural Hazards*, 24, 157–169.
- Pfefferbaum, B., Reissman, D., Pfefferbaum, R., Klomp, R., & Gurwitsch, R. (2005). Building resilience to mass trauma events. In L. Doll, S. Bonzo, J. Mercy, D. Sleet (Eds.), *Handbook on injury and violence prevention interventions* (pp. 347–358). New York: Kluwer Academic Publishers.
- Röhring, A., & Gailing, L. (2010). Path Dependency and Resilience – The Example of Landscape Regions. In B. Müller (Ed.), *Urban Regional Resilience: How Do Cities and Regions Deal with Change?* (pp. 79–88). New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Rutter, M. (2012). Resilience: Causal Pathways and Social Ecology. In M. Ungar (Ed.), *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice* (pp. 33–42). New York: Springer Science+Business Media.
- Slijepčević, Đ., Marković, D., Ilić, B., & Ristić, Ž. (2013). *Ekologija i ekonomija*. Banja Luka: Ekonomski fakultet.
- Stojkov, B. (1998). Pokazatelji održivosti u prostornom planiranju. U N. Spasić (Ur.), *Korišćenje resursa, održivi razvoj i uređenje prostora* (pp. 189–206). Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.
- Surjan, A., Sharma, A., & Shaw, R. (2011). Understanding urban resilience. In R. Shaw, A. Sharma (Eds.), *Climate and disaster resilience in cities* (pp. 17–45). UK: Emerald Group Publishing Limited.
- The Young Foundation (2012). *Adapting to change: the role of community resilience*. Britain: The Young Foundation.
- Ungar, M. (2012). Social Ecologies and Their Contribution to Resilience. In M. Ungar (Ed.), *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice* (pp. 13–31). New York: Springer Science+Business Media.
- United States Agency for International Development - USAID (2006). *Concept and practices of „resilience“: A compilation from various secondary sources*. Bangkok: IOTWS.
- Vujošević, M. & Spasić, N. (1996). Opšti principi održivog razvoja i perspektive planiranja. U N. Spasić (Ur.), *Korišćenje resursa, održivi razvoj i uređenje prostora* (pp. 3–20). Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

- Zautra, A., Hall, J., & Murray, K. (2008). Community development and community resilience: An integrative approach. *Community Development: Journal of the Community Development Society*, 39(3), 130–147.
- Zeković, S. (1996). Životna sredina – integralni deo održivog industrijskog i urbanog razvoja. U N. Spasić (Ur.), *Korišćenje resursa, održivi razvoj i uređenje prostora* (pp. 233-257). Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.
- Wheeler, S. M. (2004). *Planning for Sustainability. Creating Livable, equitable, and Ecological Communities*. New York: Routledge.
- Wilkinson, C. (2011). Social–ecological resilience: Insights and issues for planning theory. *Planning Theory*, 11(2), 148-169.
- Withanaarachchi, J. (2013). Influence of Strategic Decision Making on Transport Corridor Planning, Transport Infrastructure and Community Resilience. [Electronic version]. In *Proceedings of the International Conference on Building Resilience 2013: Individual, institutional and societal coping strategies to address the challenges associated with disaster risk*. University of Salford, Ahungalla, Sri Lanka. Retrieved April, 03, 2014, from <http://www.buildresilience.org/2013/proceedings/files/papers/337.pdf> 03.04.2014

METODOLOGIJA DRUŠTVENIH NAUKA

VEBEROVA METODOLOŠKA KONCEPCIJA DANAS

Pregledni rad

DOI: 10.7251/DEFSR1501005S

UDK 321.01:316.462

mr Dalibor Savić¹

*Fakultet političkih nauka
Banja Luka*

Apstrakt:

U radu se problematizuje aktuelnost Veberove metodološke koncepcije. Nasuprot učestalim interpretacijama koje nasljeđe klasične sociologije proglašavaju za prevaziđeno, a da pri tom ne nude valjanu argumentaciju za takve kvalifikacije, Veberova metodološka koncepcija se predstavlja kao heuristički plodonosan okvir za rješavanje ključnih aporija savremene sociologije (npr. spor između modernista i postmodernista, odnos djelovanja i strukture/subjekta i objekta, prednosti i nedostatke vezane za upotrebljivost kvalitativnog/interpretativnog i kvantitativnog/pozitivističkog pristupa pri istraživanju društvenih pojava i procesa). U tom kontekstu, Veberovu intelektualnu zaostavštinu ne treba razumijevati kao skup ideja koje se mogu reaktuelizovati ili odbaciti po potrebi putem modela analogije, već kao teorijsko i metodološki aktivan sadržaj koji mnogi sociolozi (i ne samo oni) i dan-danas koriste kao uzor i inspiraciju pri razumijevanju savremenih društvenih pojava i procesa.

Ključne riječi: *Maks Veber, metodologija društvenih nauka, aporije savremene sociologije, paradigma višestrukih modernosti, mekdonaldizacija, analitička sociologija, interpretativna sociologija, konfiguraciona analiza Čarlsa Redžina*

UVOD

Tragajući za *sociologijom u novom ključu* Berger i Kelner se uveliko pozivaju na Vebera: „Pa opet, zašto Veber? Kako je već pokazano, na ovo pitanje ima nekoliko odgovora, ali najvjerovatnije je sljedeći najvažniji među njima: zato što je Veber, više od bilo koga u istoriji ove discipline, bio strasno i istrajno posvećen zadatku rasvjetljavanja baš

¹ Korespondent: mr Dalibor Savić, Fakultet političkih nauka, Banja Luka. E-mail: daliborsavic@gmail.com.

pitanja šta bi mogao biti sociološki način gledanja. I upravo je ovo, više od bilo koje osobnosti Veberove sociologije, ona stvar kojoj trebaju da se 'vrate' današnji sociolozi – dakle, ne da se toliko vraćaju Veberu koliko 'duhu veberijanstva' (Berger & Kellner, 1991: 37). Očigledno, oni smatraju da je ključ za novu sociologiju *duh veberijanstva*, ali ne u formi prezentističkog čitanja Vebera, već kao specifičan način gledanja – metod u najopštijem značenju te riječi – zasnovan na stajalištu kontinuiteta između klasične i savremene sociologije. Ako ostavimo po strani Bergerovu i Kelnerovu interpretaciju Veberovog intelektualnog nasljeđa, koja pogađa suštinu Veberove sociološke savremenosti, a da pri tom istovremeno predstavlja i kreativnu razradu njegovih ideja u fenomenološkom ključu, mi bismo se opredijelili za nešto skromniji, a nadamo se i dosljedniji, hermeneutički pristup gore navedenoj temi. Pri tom ćemo se pozivati na *duh veberijanstva*, ali bez želje da ga učinimo savremenijim nego što on to zaista jeste.

Smatramo kako Vebera treba razumijevati kao *posrednika*², mislioca čije teorijsko-metodološke postavke transcendiraju uske paradigmatске i disciplinarne podjele karakteristične za diskurzivni prostor društvenih nauka, jer su zasnovane na opštem pristupu koji ne pita za porijeklo, već za kvalitet i primjenljivost ideja. Metodološki čistunci bi takav pristup označili eklektičkim, ali u Veberovom slučaju njegove komparativne prednosti su očigledne. Treba imati u vidu da je on bio *prvi sociolog*³ koji se stoički suočio sa mnogim aporijama koje i dan-danas karakterišu društvene nauke, a da ih nije posmatrao kao nepomirljive suprotnosti (npr. spor između modernista i postmodernista, odnos djelovanja i strukture/ subjekta i objekta, prednosti i nedostaci vezani za upotrebljivost kvalitativnog/interpretativnog i kvantitativnog/pozitivističkog pristupa pri istraživanju društvenih pojava). Prije same analize značaja Veberovih metodoloških postavki za prevaziženje navedenih aporija, sa kojima se suočava savremena sociologija, iskoristićemo ovu priliku da se ukratko osvrnemo na stavove koje o ovom pitanju zastupaju dva vodeća sociologa današnjice: Entoni Gidens i Pjer Burdije.

AKTUELNOST DUHA VEBERIJANSTVA: GIDENS PROTIV BURDIJE

Veberovo metodološko nasljeđe Gidens posmatra iz perspektive stajališta relativizacije: „Ovom prilikom ne bih vršio analizu Veberove verzije 'interpretativne sociologije', zato što su mnoge kritičke analize o njoj već dostupne u literaturi, nego zato što će postati jasnije iz nastavka izlaganja, jer veći dio Veberove diskusije o razumijevanju i objašnjenju djelovanja posmatram kao zastario u svjetlu naknadnih razvoja unutar filozofije metoda“ (Giddens, 1993: 28). On se pri tom najviše oslanja na Šicovu kritiku Veberovih ideal-tipskih postavki o društvenom djelovanju, koja je zasnovana na problematizovanju Veberovih shvatanja o intersubjektivnom i intencionalnom karakteru djelovanja. Poput svog uzora, Gidens ne primjećuje da pitanja intersubjektivnosti i intencionalnosti

² Pomenutu metaforu preuzimamo od Eliasona. Vidjeti: Eliaeson, S. (2002). *Max Weber's Methodologies*, Cambridge: Polity, str. 104–105.

³ I pored opšteprihvaćenog stava da je Veber jedan od očeva osnivača sociologije, ovo određenje treba upotrebljavati sa oprezom. Opširnije u: Kaesler, D. (2004): „From Academic Outsider to Sociological Mastermind: The Fashioning of the Sociological *Classic* Max Weber“ in: *Bangladesh e-Journal of Sociology*, Vol. 1, No. 1, <http://www.bangladesh-sociology.org>

nisu bila u centru Veberove pažnje. Naime, njega je daleko više interesovalo utvrđivanje izvjesnog metodološkog kriterijuma za provjerljivost naučnog saznanja, nego epistemološka pitanja o mogućnostima fenomenološke spoznaje. Komentarišući navedeno, Eliaeson ističe sljedeće: „Čak i ako Veber i Šic dijele zajedničko zanimanje za problem intersubjektivnosti, oni putuju zajedno samo dio puta. Veberova putanja je više usmjerena ka postizanju intersubjektivnog saznanja koje je kumulativno, pristupačno 'čak i Kinezu', ali po cijenu odustajanja od ikarovskih ambicija ka potpunom razumijevanju. Empatija je možda neophodna u psihoanalitičarskoj praksi, ali jednostavno nije kompaktabilna sa pouzdanim referentnim osloncem koji je potreban univerzalno važećoj nauci. Utilitaristički model proračunatog racionalnog ekonomskog aktera, naprotiv, može da nam posluži kao arhimedovska tačka potrebna da bi napredovali od primitivnog zdravorazumskog saznanja“ (Eliaeson, 2002: 81).

Za razliku od Gidensa, Burdije posmatra Vebera kao savremenika, prihvatajući i(li) odbacujući njegove intelektualne postavke u zavisnosti od njihove usklađenosti sa vlastitim teorijsko-metodološkim opredjeljenjima. U pitanju je odnos zasnovan na odličnom poznavanju Veberovog intelektualnog nasljeđa, ali i značaja koji je to nasljeđe imalo i ima na razvoj savremene sociologije, kao i njegov lični razvoj u jednog od najpoznatijih sociologa današnjice. U svrhu argumentacije gore iznijetih tvrdnji navešćemo dvije njegove izjave. Prva naglašava opšti značaj Veberovog pristupa problemu konceptualizacije (naravno u prepoznatljivom Burdijeovom refleksivnom maniru): „Kroz razdvajanje idealnog tipa od generičkog koncepta dobijenog indukcijom, Veber je pokušao da učini eksplicitnim pravila funkcionisanja i uslove validnosti procedura koje koristi čak i najviše nastrojeni pozitivista, svjesno ili nesvjesno, ali koji ne mogu biti savladani ukoliko niste u potpunosti svjesni šta radite“ (Bourdieu, Chamboredon, Passeron, 1991: 49–50). Druga izjava je dio Burdijeovog odgovora na pitanje da li mu je Veber bio inspiracija u vlastitom stvaralaštvu, datog tokom intervjua pod simboličnim nazivom „Sa Veberom protiv Vebera“ (pomenuti intervju predstavlja njegovu intimnu ispovjest o vlastitoj recepciji Veberovog intelektualnog nasljeđa i u potpunosti odiše *duhom veberijanstva*): „Bez ikakve sumnje. Oduvijek sam Vebera smatrao inspirativnim i bitnim. Ali, moje je stvaralaštvo, od samog početka, bilo povezano sa različitim 'izvorima'. Kada me pitaju o razvoju mog stvaralaštva ne mogu preneglasiti tu činjenicu. Vrlo je uobičajeno svoditi 'burdijeovsku misao' na nekoliko ključnih termina, ili često na nekoliko naslova knjiga, što vodi ka svojevrsnom zatvaranju: 'reprodukcija', 'razlika', 'kapital' i 'habitus' – svi ovi termini su često korišteni na pogrešan način, bez stvarnog razumijevanja onog što predstavljaju, i stoga postaju slogani. U stvarnosti, međutim, ti pojmovi – ti konceptualni okviri – su samo principi za naučni rad, koji je ponajviše puke praktične prirode; oni su sintetičke ili sinoptičke predstave, koje obezbjeđuju naučnu orijentaciju istraživačkim programima. Na kraju dana, jedina bitna stvar je samo istraživanje, to jest, istraživanje na samom odabranom predmetu“ (Bourdieu, Schultheis, Pfeuffer, 2011: 117).

DUH VEBERIJANSTVA I APORIJE SAVREMENE SOCIOLOGIJE

Na glavni tok našeg izlaganja vrtićemo se kroz povezivanje *duha veberijanstva* sa aktuelnim raspravama o opštem karakteru društvene epohe u kojem živimo. U tom

pravcu, Veberovu intelektualnu zaostavštinu želimo predstaviti kao mogući putokaz za prevazilaženje paradigmatске dihotomije modernost-postmodernost. Zbog prirode ovog rada nismo u mogućnosti da se upuštamo u opširnije izlaganje teorijskih argumenata koje iznose modernisti i postmodernisti, a smatramo da to nije ni potrebno, jer se radi o opštepoznatom sporu unutar društvenih nauka.⁴ Iz istog razloga našа rasprava o gore navedenoj temi biće ograničena na dva primjera: *paradigmu višestrukih modernosti* i Ricerovu tezu o mekdonaldizaciji društva.

Paradigma višestrukih modernosti predstavlja relativno noviji pristup problemu određenja epohe modernosti, koji je zasnovan na pretpostavci o postojanju različitih formi modernosti karakterističnih za pojedine civilizacije. Predstavnici ove paradigme, poput Ajzenštata (Shmuel Noah Eisenstadt), Arnasona (Johann Arnason) ili Vagnera (Peter Wagner), u potpunosti odbacuju univerzalistički pristup problemu modernosti, ne pristajući na poistovjećivanje modernizacije i vesternizacije/amerikanizacije. Takođe, oni nastoje ostaviti otvorenim pitanje vezano za međusoban odnos tradicionalnog, modernog i postmodernog unutar pojedinih civilizacija, posmatrajući ove kategorije ne kao sukcesivne razvojne faze, već kao trendove karakteristične za konkretne strukturalne i kulturne procese.⁵ Jedna od zajedničkih poveznica koja spaja gore navedene autore je njihovo interesovanje za Veberovo intelektualno stvaralaštvo, a naročito za njegov pristup konceptualizaciji putem idealnih tipova, odnosno njegov uporedno-istorijski metod uopšte.

Ajzenštat ukazuje na pogrešna tumačenja Vebera, karakteristična za 50-e i 60-e godine prošlog vijeka, koja su njegove ideal-tipske postavke o formalnoj racionalizaciji hipostazirala u monolitnu teoriju modernizacije. Nasuprot tome, on smatra da je Veber najuspješnije formulisao novi kulturni program modernosti utemeljen na koncepciji budućnosti koja podrazumijeva otvorenost različitih mogućnosti koje mogu biti realizovane putem autonomnog ljudskog djelovanja: „Suština tog programa je da premise i legitimacija društvenog, ontološkog i političkog poretka više ne mogu biti uzimane zdravo za gotovo; tako je razvijena veoma intenzivna refleksivnost na osnovu ontoloških premisa, kao i na osnovu društvenog i političkog poretka autoriteta – refleksivnost koju su dijelili i najradikalniji kritičari tog programa, koji su u principu poricali legitimnost takve refleksivnosti“ (Eisenstadt, 2002: 29). Pored navedenog, Ajzenštat podvlači i uticaj Veberovih uporedno-istorijskih istraživanja na formiranje vlastit-og metodološkog pristupa: „U isto vrijeme, preduzeo sam analizu različitih vjerskih heterodoksija i uticaja koje su te heterodoksije imale na dinamiku vlastitih civilizacija, i to kroz seriju istraživanja (u okviru konferencija o ovoj temi, organizovanih od strane grupe naučnika predvođenih profesorom Wolfgangom Šluhterom) koja su započela kao ponovno ispitivanje Veberove Protestantske etike i njegovih studija o nekim od najvećih civilizacija – jevrejske, rane hrišćanske, indijske, budističke, kine-ske i islamske“ (Eisenstadt, 1998: 50). Slična opažanja iznosi i Arnason: „Ako je uticaj kapitalističkog razvoja na stanje ljudi suštinski nepredvidljiv (kao što Veber tvrdi u završnoj sekciji Protestantske etike, niko ne zna ko će u tom

⁴ Moramo naglasiti kako se radi o paradigmatškoj podjeli na koju nisu bili imuni ni mnogi interpretatori Veberovog intelektualnog nasljeđa. Opširnije u: Turner, C. (1992). *Modernity and Politics in the Work of Max Weber*, London/New York: Routledge, i Bilal Koshul, B. (2005). *Postmodern Significance of Max Weber Legacy: Disenchanted Disenchantment*, London/New York: Palgrave Macmillan.

⁵ Urediti sa: Вебер, М. (1997). „Уметнута размарање: Теорија ступњева и праваца религијског одбацивања свијета“ у: *Сабрани списи о социологији религије*, Том I, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

kao čelik tvrdom omotaču živjeti u budućnosti), poređenje sa različitim putanjama karakterističnim za druga društvena okruženja može barem pomoći da se rasvijetli to pitanje. Ova mi pozicija izgleda daleko od naivnog liberalnog uvjerenja o trijumfalnom *homo economicusu*, kao i od marksističke vizije antikapitalističke revolucije kojom će se završiti samoizgradnja ljudskosti. Veberova svijest o otvorenim pitanjima objašnjava oprez u njegovim uvodnim napomenama o vlastitom komparativnom projektu kao cjelini. Karakteristična osobina zapadne kulture – njen kapacitet za racionalizaciju – je uzet kao polazna tačka za razmatranje univerzalne istorije, ali predstavljen kao razvojna putanja, a ne kao uspostavljen model ili paradigam ... Jasno je da opšte pretpostavke o značenju i posljedicama dinamike zapadne civilizacije moraju biti stavljene na probu putem komparativnih studija“ (Arnason, 2003: 105). Navedimo i Vagnerova razmišljanja o aktuelnom značaju Veberovog intelektualnog nasljeđa za paradigmu višestrukih modernosti, ali i društvene nauke uopšte : „Maks Veber je sugerisao da 'objektivnost' u društvenim naukama može biti moguća sve dok postoji relativno stabilan društveni svijet, odnosno određeni stepen zajedničkog tumačenja tog svijeta. Međutim, kad god 'svjetlo velikih kulturnih problema vuče dalje' moraju biti uspostavljeni novi koncepti koji označavaju te društvene promjene ... Poput njega, i ja sam tvrdio da nova iskustva zahtijevaju nova tumačenja i da će koncepti uspostavljeni na takvim tumačenjima često biti održivi i korisni sve dok mogu povezati različita iskustva sa zajedničkim tumačenjima. Još konkretnije, sugerisao sam da je modernost u posljednjih nekoliko decenija prošla kroz niz značajnih promjena i da je moramo iznova tumačiti – ili barem postaviti pitanje da li je takvo novo tumačenje potrebno“ (Wagner, 2008: 233).

Još jedan primjer relativno uspješne revitalizacije *duha veberijanstva* predstavlja i Ricerova teza o mekdonaldizaciji društva. U svom prvobitnom obliku, izložena kao istoimeni esej iz 1983. godine/istoimena knjiga iz 1993. godine, teza o mekdonaldizaciji društva reflektuje Ricerove ambicije da Vebera dovede u korak sa vremenom, odnosno ponudi prepoznatljivo modernističko tumačenje Veberovih postavki vezanih za proces(e) racionalizacije. On zadržava osnovni heuristički potencijal originalne teze, ali uz opasku da birokratske organizacije više nisu paradigmatički primjer racionalizacije, te da ta uloga treba biti dodjeljena restoranima brze hrane; po tom osnovu nastaje i neologizam mekdonaldizacija, kao metafora vezana za prvi i najveći američki lanac brze hrane – Mekdonalds (eng. McDonald's). U tom kontekstu, Ricer definiše mekdonaldizaciju kao „proces po kojem načela fast-food restorana prevladavaju sve većim brojem segmenata američkog društva, šireći se i na ostatak svijeta“ (Ritzer, 1999: 15). Po njemu, postoje četiri osnovna načela organizacije rada/proizvodnje u restoranima brze hrane, koja istovremeno predstavljaju i osnovne dimenzije procesa mekdonaldizacije:

1. *učinkovitost* – pronalaženje optimalnog/najboljeg mogućeg sredstva za ostvarenje zadanog cilja,
2. *kvantifikacija* – naglašavanje mjerljivosti i isplativosti kao surogata za kvalitet,
3. *predvidljivost* – potenciranje discipline, reda, sistematičnosti, formalizacije, rutine, dosljednosti i metodičnosti djelovanja kao temelja za poslovnu i privatnu sigurnost,
4. *kontrola* – efikasno upravljanje ljudskim bićima i razvoj nehumanih tehnologija (mašina, materijala, vještina, znanja, pravila, propisa, postupaka i metoda).

Iako navodi i dobre strane mekdonaldizacije (različite varijacije na temu: veći izbor roba i usluga, kao i olakšana mogućnost njihovog nabavljanja), Ricer u prvi plan ističe negativnu stranu ovog procesa: iracionalnost racionalnosti, tj. težnju racionalno ustrojenog sistema da proizvodi niz dehumanizirajućih posljedica, koje ne podrivaju samo čovjekove antropološke predispozicije (sposobnost za promišljenost, vještinu, kreativnost, svestranost, zajedništvo sa drugim ljudima), već i ekološku održivost planete Zemlje (sječa šuma za potrebe proizvodnje papira, zagađenost polistirenom i drugim materijalima, mnogobrojne ekološke protivriječnosti koje prate intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju i tako dalje) (Ritzer, 1999: 29–33).

Iz metodološke perspektive naročito je zanimljivo to što argumentaciju za tezu o mekdonaldizaciji Ricer ne temelji na vlastitom akademskom istraživanju ili akademskim istraživanjima drugih naučnika, već se prvenstveno oslanja na novinarske izvještaje o aktuelnim dešavanjima u različitim oblastima društvenog života (ishrani, popularnoj kulturi, stanovanju, zdravlju, obrazovanju, sportu). Pomenuti pristup, koji će nastaviti da primjenjuje i u svojim empirijskim analizama koje će usljediti, on opravdava eksplozivnim karakterom vlastitog istraživanja, odnosno okolnostima vezanim za nepostojanje sličnih studija unutar američke akademske zajednice; umanjenoj refleksivnoj sposobnošću američkih naučnika usljed njihove stopljenosti u proces mekdonaldizacije i njihovim stavom da određene društvene pojave, poput restorana brze hrane ili kreditnih kartica, imaju trivijalan karakter i da iz tog razloga ne zaslužuju ni da budu predmet ozbiljnih naučnih istraživanja.⁶ I ovu Ricerovu tvrdnju je moguće povezati sa načinom na koji je Veber koristio raznovrsne izvore podataka u svojim istraživanjima (npr. u „Protestanstoj etici i duhu kapitalizma”), ali i njegovim zalaganjem za vrijednosnu slobodu/neutralnost nauke i jednak status za sve kulturne fenomene.

Ako prvobitna teza o mekdonaldizaciji društva predstavlja interesantan, ali ipak pomalo arhaičan pokušaj da se Veber reaktualizuje unutar modernističke paradigme, njen dalji razvoj Ricer usmjerava u pravcu postmodernističke, a zatim i postpostmodernističke paradigme. Uvažavajući primjedbe mnogobrojnih kritičara, koji su mu prigovorili da je zanemario ideološku i kulturološku dimenziju procesa mekdonaldizacije, Ricer se prvo okreće ka Bodrijaru i njegovim koncepcijama potrošačkog društva, simulacije i hiperrealnosti. U njegovim djelima iz tog perioda⁷ proces mekdonaldizacije je prikazan kao dio širih kretanja vezanih za revoluciju sredstava potrošnje, nudeći nam uvid u mnogobrojna društvena okruženja – katedrale potrošnje/nemjesta – kojima dominiraju potrošnja, fantazmagorične reklame i postmoderna hibridizacija modernog i tradicionalnog (veliki tržni centri, zabavni parkovi i sl.). Najnoviju fazu razvoja teze o mekdonaldizaciji obilježava Ricerovo nastojanje da ukaže na nove trendove fuzije proizvodnje i potrošnje, koji su karakteristični za upotrebu savremenih informatičkih tehnologija.⁸ Iako je tim novim pomacima u razvoju vlastite teorijske orijentacije uveliko prevazišao domete prvobitne teze

⁶ Opširnije u: Ritzer, G. (1998). *The McDonaldization Thesis: Explorations and Extensions*, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd, str. 13–15.

⁷ Poput: Ritzer, G. (2000). *Enchanting a Disenchanted World: Revolutionizing the Means of Consumption*, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd. ili Ritzer, G. (2001): *Explorations in the Sociology of Consumption: Fast Food, Credit Cards and Casinos*, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd.

⁸ Vidjeti: Ritzer, G. and Jurgenson, N. (2010). „Production, Consumption, Prosumption: The Nature of Capitalism in the Age of Digital 'Prosumer'” in: *Journal of Consumer Culture*, Vol. 10, No. 1, <http://joc.sagepub.com>

o mekdonaldizaciji (a velikim dijelom i heuristički potencijal Veberove koncepcije formalne racionalizacije), Ricerova sklonost ka stalnom revidiranju i empirijskom provjeravanju vlastitih konceptualnih postavki i dalje je bliska *duhu veberijanstva*.

Pored pomenutih *konkretnih primjera*, aktuelnost Veberovog intelektualnog nasljeđa može biti dokazana i na mnogo apstraktnijem nivou. Naime, Veberovi metodološki spisi predstavljaju putokaz za prevazilaženje mnogih ključnih problema i podjela unutar savremenih društvenih nauka. U prvom redu, tu mislimo na njegove epistemološke i teorijske postavke vezane za odnos subjekat-objekat/djelovanje-struktura, kao i pokušaj povezivanja kvalitativne/interpretativne i kvantitativne/pozitivističke paradigme koji im stoji u osnovi. Iako su prvobitno zamišljene kao odgovor na famoznu *borbu oko metoda (Methodenstreit)*, pomenute postavke ne gube na značaju zato što su društvene nauke i dan-danas opterećene dubokim nerazumijevanjem koje razdvaja savremene pristalice idiografskog i nomotetskog pristupa društvenim pojavama. Veliku ulogu u održavanju te podjele imala je i iskrivljena recepcija Veberovog intelektualnog nasljeđa, koju su popularisali mnogi sociolozi, a među prvima Parsons i Šic. I dok je Parsons uspio da prenaglasiti teorijsko-analitičku dimenziju Veberove metodološke koncepcije, ekvivalentan Šicov pokušaj u suprotnom smjeru neće imati većeg uticaja na razvoj interpretativne sociologije sve do sredine 60-ih godina prošlog vijeka.⁹ Kada je došlo do toga, mnogi interpretativni sociolozi su zanemarili Veberovo insistiranje na metodološkom pristupu koji objedinjuje razumijevanje i uzročno objašnjenje. Nasuprot njemu, oni su nastavili poistovjećivati društvene nauke/sociologiju sa razumijevanjem, svodeći potonje na tumačenje subjektivnih značenja, odnosno motivacije i intencionalnosti pojedinaca. Ipak, u metodološkim i sociološkim krugovima sve je više glasova koji predlažu povratak *duhu veberijanstva*.

Akvag smatra da Veberovo intelektualno nasljeđe pruža dobru osnovu za razvoj pristupa kojim bi bilo moguće objediniti apstraktnu sveobuhvatnost velikih teorija modernosti sa empirijskim programom analitičke sociologije zasnovanim na koncepciji društvenog mehanizma (lako prepoznatljiv i učestao uzročni obrazac – konstelacija pojedinaca, njihovih karakteristika i djelovanja – koji može biti aktiviran u uglavnom nepoznatim uslovima i koji ima neodređene posljedice). Prema njegovom mišljenju, postoje tri osnovna razloga zašto je Veber aktuelan u tom kontekstu:

1. Vebera treba posmatrati kao velikog teoretičara modernosti, jer je ponudio cjelovit prikaz kulturnih, institucionalnih i psiholoških matrica modernih društava; njegova koncepcija formalne racionalnosti predstavlja osnovni strukturišući princip modernosti koji se manifestuje kao raščaravanje na nivou kulture, kao birokratizacija na institucionalnom nivou i kao unutarstvjetovna askeza/disciplinovanje na nivou ličnosti,
2. Veber nije bio samo pobornih metodološkog individualizma, već i preteča analitičke sociologije. Njegovi idealni tipovi mogu biti posmatrani kao pionirski pokušaj uvođenja koncepcije društvenog mehanizma, zato što predstavljaju pažljivo ustrojene uzročne modele koji omogućavaju razumijevanje i objašnjenje ishoda društvenog djelovanja,

⁹ Dženifer Plat ubjedljivo argumentuje da je američka interpretativna sociologija autohtona, te da je Veber tek naknadno okarakterisan kao njen preteča i uzor. Opširnije u: Platt, J. (1985): „Weber’s *Verstehen* and the History of Qualitative Research: The Missing Link“ in: *The British Journal of Sociology*, Vol. 36, No. 3, <http://www.jstor.org/stable/590460>

3. Unutar Veberove sociologije ne postoji sukob između njegove velike teorije modernosti i idealnih tipova; naprotiv, radi se o koncepcijama koje se međusobno podupiru. Veberova velika teorija modernosti i nije ništa drugo nego konstelacija idealnih tipova/društvenih mehanizama (Aakvaag, 2013: 206–209).

Veberovo intelektualno nasljeđe može služiti i kao primjer za metodološku nadogradnju interpretativnog pristupa. Po Bakeru, Veberova aktuelnost za interpretativnu paradigmu ogleda se u njegovom pokušaju da proširi značenje termina razumijevanje (Veberova podjela na aktuelno razumijevanje i razumijevanje putem objašnjenja). Pozivajući se na *duh veberijanstva* on dodatno razrađuje tu ideju:

1. *ekstrakulturno razumijevanje* – razumijevanje nama nepoznatih ili stranih kultura,
2. *intrakulturno razumijevanje* – razumijevanje drugih ljudi sa kojima djelimo zajedničke sisteme simbola (npr. jezik),
3. *razumijevanje vezano za analizu simboličkih obrazaca* – hermeneutika ili razumijevanje „obazaca obrazaca“ (npr. lingvističko proučavanje jezičkih struktura ili etnografsko proučavanje religijskih rituala),
4. *razumijevanje kao interpersonalna intuicija* – zdravorazumsko razumijevanje ljudskog ponašanja.

Takođe, Baker ističe da kvalitativno porijeklo idealnih tipova ne predstavlja prepreku za njihovo dodatno teorijsko prečišćavanje u varijable, koje zatim mogu biti operacionalizovane i kvantifikovane putem nekog oblika statističke analize (Bakker, 1981: 41–44).

Posebno zanimljivu reaktuelizaciju Veberove metodološke koncepcije nudi švedska sociološkinja Ola Ageval. Prema njenom mišljenju, Veberova koncepcija uzročnosti može biti povezana sa jednom od najinovativnijih koncepcija u savremenoj sociološkoj metodologiji – konfiguracionom analizom Čarlsa Redžina.¹⁰ Poput Vebera i Redžin razvija koncepciju uzročnog objašnjenja usmjerenu ka spoznaji specifičnih događaja. Ključni termini za razumijevanje te koncepcije su višestruka uzročnost (postojanje nekoliko uzročnih putanja koje vode ka istom ishodu) i konjunkturalna uzročnost (uslov A sam nije dovoljan da prouzroči posljedicu P, ali će je prouzročiti u konjunkciji sa B). Reprerentaciju i istraživanje ovih oblika uzročnosti Redžin zasniva na Bulovoj algebri, te funkcijama i tablicama istinitosti:

1. prisustvo određenog uslova je označeno velikim slovom ($A = 1$), dok je njegovo odsustvo označeno malim slovom ($a = 0$),
2. višestruka uzročnost – logičko *ili* je označeno znakom za sabiranje (npr. jednačina $P = A + B$ označava da će se posljedica P desiti ako je prisutan uslov A ili ako je prisutan uslov B),
3. konjunkturalna uzročnost – logičko *i* je označeno matematičkim znakom za množenje (npr. jednačina $P = A * B$ ili skraćeno $P = AB$ označava da će se posljedica P desiti ako i samo ako su uslovi A i B prisutni istovremeno).

¹⁰ Vidjeti: Ragin, C. (2008). *Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond*, Chicago/London: University of Chicago Press, i Ragin, C. (2009). *Configurational Comparative Methods: Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques* (Edited by Benoît Rihoux and Charles Ragin), Sage Publications, Thousand Oaks/London.

Očigledna sličnost između Veberove koncepcije *odgovarajuće uzročnosti* i Redžinove konfiguracione analize može biti dokazana, ako se gore navedene postavke pretoče u konkretan primjer potrage za kombinacijom uslova koji vode ka nekoj posljedici, zasnovan na uobičajenim metodološkim kategorijama dovoljnog i nužnog uslova (*Tabela 1*) (Agevall, 2005: 13).

		C je nužno	
		da	ne
C je dovoljno	da	$P = C$	$P = C + B$
	ne	$P = Ca + CB$	$P = aC + AB$

Tabela 1. Primjer tablice istinitosti zasnovane na Redžinovoj konfiguracionoj analizi

Za razliku od kombinacija uslova u neosjenčenim ćelijama, kombinacija uslova u osjenčenoj ćeliji prevazilazi eksplanatorne domete modela dovoljna-nužna uzročnost. U tom slučaju uslov C nije nužan, jer postoji uzročna putanja koji ne sadrži ovaj uslov (AB), ali nije ni dovoljan, jer neće dovesti do posljedice P osim ako nije kombinovan sa odsustvom uslova A (a). Agevalova ističe da Veber nije koristio predstavljenu terminologiju, ali da je riječ o istom obliku uzročnog objašnjenja upotrijebljenom u „Protestantskoj etici i duhu kapitalizma”.

ZAKLJUČAK

Preuzimanjem sintagme *duh veberijanstva* nastojali smo istaći osjetljivost pitanja vezanih za mogućnost aktualizacije Veberove metodološke koncepcije. Naime, smatrali smo da se radi o neutralnom određenju, koje referiše na Veberove metodološke postavke, nema prezentističku konotaciju, a ipak ukazuje na njihovu trenutnu aktuelnost. Vođeni tom idejom, birali smo primjere koji nisu samo analogije, već i otvoreni poziv na povratak *duhu veberijanstva*. Naravno, autori i njihove studije pomenute u ovom radu predstavljaju samo jedan mali dio šireg pokreta usmjerenog ka (re)aktualizaciji Veberovog intelektualnog nasljeđa. Pored navedenih, Veberova teorijsko-metodološka rješenja su i dalje vrlo aktuelna za istraživače koji proučavaju društvene pojave i procese vezane za religioznost¹¹, grupni identitet¹², politiku¹³ i ekonomiju¹⁴.

¹¹ Opširnije u: Berger, P. (2010). „Max Weber is Alive and Well, and Living in Guatemala: The Protestant Ethic Today“ in: *The Review of Faith & International Affairs*, Vol. 8, No. 4, <http://www.tandfonline.com> (preuzeto 24.08.2012.)

¹² Vidjeti: Putinja, F., Stref-Fenar, Ž. (1997). *Teorije o etnicitetu*, Beograd: Biblioteka XX vek, str. 37–41.

¹³ Kalberg, S. (2001). „The Modern World as a Monolithic Iron Cage? Utilizing Max Weber to Define the Internal Dynamics of the American Political Culture Today“ in: *Max Weber Studies*, Vol. 1, No. 2, <http://www.maxweber-studies.org> (preuzeto 23.09.2011.)

¹⁴ Ford, L. (2008). *Economic Sociology: An Aristotelian-Weberian Approach*, Center for the Study of Economy and Society, <http://www.scribd.com/doc/23398744/> (preuzeto 14. 08. 2011.)

Na kraju ovog rada ne bismo donosili klasičan *konačni zaključak*, jer bi to bilo u protivrječnosti sa aktuelnošću koja karakteriše duh Veberove metodologije. Umjesto toga, navešćemo jedan citat iz poznatog Veberovog teksta „Objektivnost’ spoznaje u društvenoj nauci i društvenoj politici”, objavljenog 1904. godine, koji na pravi način reflektuje vječnu poruku tog duha: „Svjetlo velikih kulturnih problema vuče dalje. Tada se i nauka priprema da promijeni svoje prebivalište i svoj pojmovni aparat i da sa misaonih visina gleda struju zbivanja” (Veber, 1986: 83–84).

LITERATURA

- Aakvaag, G. (2013). Social Mechanism and Grand Theories of Modernity – Worlds Apart?. *Acta Sociologica*, 56(3), <http://asj.sagepub.com>
- Agevall, O. (2005). Thinking about configurations: Max Weber and modern social science. *Etica & Politica/Ethics & Politics*, 7(2), <http://www.units.it/etica/2005-2>
- Arnason, J. (2003). *Civilizations in Dispute*. Boston: Brill.
- Bakker, H. (1981). *Exorcising the Spectres: Weber’s Interpretative Sociology as the Solution to Key Problems in Sociological Theory*. University of Guelph, <http://www.semioticsigns.com>
- Berger, H. & P. Kellner (1991). *Sociologija u novom ključu*. Niš: Gradina.
- Bilal Koshul, B. (2005). *Postmodern Significance of Max Weber Legacy: Disenchanted Disenchantment*. London/New York: Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J. and Passeron, J. (1991). *The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, P., Schultheis, F. and Pfeuffer, A. (1999). With Weber Against Weber: In Conversation with Pierre Bourdieu. *The Legacy of Pierre Bourdieu* (2011), London: Anthem Press.
- Eisenstadt, S. N. (1998). Comparative studies and sociological theory: Autobiographical notes. *The American Sociologist*, 29(1), <http://link.springer.com/article/10.1007>
- Eisenstadt, S. N. (2002). *Multiple Modernities*. Piscataway: Transactions Publishers.
- Eliaeson, S. (2002). *Max Weber’s Methodologies*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. (1993). *New Rules of Sociological Method*. Stanford: Stanford University Press.
- Kaesler, D. (2004). From Academic Outsider to Sociological Mastermind: The Fashioning of the Sociological Classic Max Weber. *Bangladesh e-Journal of Sociology*, 1(1), <http://www.bangladesh-sociology.org>
- Platt, J. (1985). Weber’s *Verstehen* and the History of Qualitative Research: The Missing Link. *The British Journal of Sociology*, 36(3), <http://www.jstor.org/stable/590460>
- Ragin, C. (2009). *Configurational Comparative Methods: Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques* (Edited by Benoît Rihoux and Charles Ragin). Thousand Oaks/London: Sage Publications.
- Ragin, C. (2008). *Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago/London: University of Chicago Press.
- Ritzer, G. (2000). *Enchanting a Disenchanted World: Revolutionizing the Means of Consumption*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd.

- Ritzer, G. (2001). *Explorations in the Sociology of Consumption: Fast Food, Credit Cards and Casinos*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Ritzer, G. (1998). *The McDonaldization Thesis: Explorations and Extensions*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Ritzer, G. and Jurgenson, N. (2010). Production, Consumption, Prosumption: The Nature of Capitalism in the Age of Digital 'Prosumer'. *Journal of Consumer Culture*, 10(1), <http://joc.sagepub.com>
- Turner, C. (1992). *Modernity and Politics in the Work of Max Weber*. London/New York: Routledge.
- Wagner, P. (2008). *Modernity as Experience and Interpretation*. Cambridge: Polity.
- Weber, M. (1986). *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.

UPUTSTVO AUTORIMA

Teorijsko - stručni časopis Defendologija objavljuje naučne (originalan naučni rad, pregledni rad, kratko ili predhodno saopštenje, naučna kritika – odnosno polemika) i stručne članke (stručni rad, informativni prilog, prikazi), na srpskom i engleskom jeziku.

Da bi se obezbijedio što veći stepen naučnosti, redakcija časopisa Defendologije svaki rad šalje na anonimnu recenziju. Redakcija se obavezuje da će jedan primjerak recenziranog rada sa primjedbama recenzenata blagovremeno poslati autorima na ispravke. Dva anonimna recenzenta pregledaće svaki rad koji pristigne u redakciju, a rad će biti štampan ukoliko se oba recenzenta usaglase da zadovoljava visoke naučne kriterijume.

Priprema rukopisa za štampu je veoma važna, zato molimo autore da se pridržavaju sljedećih uputstava prilikom pisanja tekstova za časopis Defendologija.

Rad koji redakcija razmatra za objavljivanje mora sadržavati sljedeće elemente:

- **Obim rada:** minimum šest (6), maksimum 16 strana, treba biti lektorski obrađen;
- **Tip slova:** Times New Roman, prored 1, poravnata lijeva i desna ivica;
- **Naučno zvanje, ime i prezime autora** (boldovano), instituciju u kojoj je zaposlen i mjesto odakle dolazi u gornjem lijevom uglu, veličine (11 pt);
- **GLAVNI NASLOV** (boldovano) piše se velikim blok slovima, veličine (11 pt);
- **Naslovi drugog reda** (boldovano) pišu se malim slovima (11 pt);
- *Ostali podnaslovi* – malim kurzivnim slovima (11 pt);
- **Apstrakt:** (boldovano), tekst u nastavku 150–250 riječi na srpskom jeziku;
- **Ključne riječi:** (boldovano), obim tri do deset (3–10) riječi;
- **Glavni tekst rada** piše se malim blok slovima, ravnomjerno ravnanje (11 pt);
- **Tabele i slike:** Nazivi tabele i slika moraju biti numerisani i ispisani običnim fontom iznad tabele ili slike, lijevo ravnanje. Veće tabele i slike moguće je prikazati vertikalno na posebnoj strani. Izvor podataka za tabelu ili sliku piše se ispod tabele ili slike, lijevo ravnanje. Veličinu tabela ili slika obavezno prilagoditi veličini strane.

Tabela 1. Naziv tabele

Naziv kolone	Naziv kolone
Naziv reda	x
Naziv reda	x
Naziv reda	x

Izvor podataka:

- **Literatura** (boldovano), centrirano ravnanje. Reference se navode azbučnim redom;
- **Citiranje:** U označavanju referenci i navođenju literature, časopis Defendologija koristi **APA (APA) standard citiranja**. Primjere APA standarda citiranja možete pronaći na sajtu Defendologija centra. www.defendologija.com;
- Rad predati u dva jednaka originalna primjerka, na srpskom i engleskom jeziku, kao i u elektronskom obliku. Jedan primjerak sa svim gore navedim elementima, a drugi bez navođenja imena i prezimena autora, te institucije zaposlenja; Takođe, potrebno je navesti autorovu e-mail adresu, odnosno e-mail adresu korespodenta ukoliko se radi o koautorskom radu;
- Redakcija časopisa ima pravo izbora radova i priloga, a u obzir dolaze samo oni tekstovi koji dotad nigdje nisu bili objavljeni;
- Rad donijeti lično ili slati poštom na adresu Defendologija centra: Srpska 63, 78000 Banja Luka, Republika Srpska, BiH.